

DOBA POHODA

DRUGI VATIKANSKI KONCIL

prof. dr. sc. Ivan Golub

■ ■ ■ ■

Prije 50 godina papa bl. Ivan XXIII. otvorio je II. vatikanski koncil. U vrijeme otvaranja i dijelom održavanja Koncila bio sam u Rimu, ne kao koncilski otac nego kao običan čovjek, student, doktorand. S toga vidnog kuta pratio sam zbivanja u vrijeme Koncila. Po povratku u Domovinu uključio sam se u presađivanje slova i duha Koncila na domovinsko i crkveno tlo. Donosim probrana sjećanja.

Sjećanja o 50. godišnjici otvaranja Koncila

Godine 1982. o 20. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncila predložio sam voditeljima Bogoslovske tribine u Zagrebu koju sam, kao i časopis Spectrum – Pokušaji i prinosi studenta teologije, tek što sam se 1964. vratio sa studija u Rimu, a još u vrijeme Koncila, utemeljio s nakanom da prenosi koncilске spoznaje i koncilski duh među duhovnom mladeži i inima – da predavanja na tribini u akademskoj 1982./83. godini posvete 20. godišnjici Koncila. Kada su od mene onda zatražili da održim predavanje o Ivanu XXI-II., prvome ocu Koncila, imao sam u svibnju 1982. na Bogoslovskoj tribini predavanje Ivan XXIII. – spomeni na papu Koncila. Predavanja su se održavala u drevnoj dvorani „Vijenac“ (u kojoj je nekada govorio i Ljudevit Gaj) u Nadbiskupskome bogoslovskom sjemeništu, Kaptol 29. Predavanja su poslije izašla u knjizi Jeka jednoga koncila.

Ove, 2012., godine mi je varaždinski bogoslov Silvio Koščak, glavni i odgovorni urednik časopisa Spectrum, daleki dakle moj nasljednik, nakon svete mise u varaždinskoj katedrali 7. rujna, na dan bl. Marka Križevčanina, zaštitnika Varaždinske biskupije, rekao da će jedan broj Spectruma biti posvećen 50. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncila. Pohvalih s neskrivenom radošću plemenitu namisao. Uskoro me je pozvao da za Spectrum napišem svoja sjećanja na II. vatikanski koncil. Svetoj je misi prethodilo moje predavanje svećenstvu Varaždin-

ske biskupije, na čelu s biskupom mons. Josipom Mrzljakom, vrlim mojim nekoć učenikom i pitomim pitomcem, koji me je i pozvao da održim o 50. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncila svećenstvu/prezbiteriju predavanje. Predavanju sam dao naslov Moj doživljaj II. vatikanskog koncila.

Prije 50 godina papa bl. Ivan XXIII. otvorio je II. vatikanski koncil. U vrijeme otvaranja i dijelom održavanja Koncila bio sam u Rimu, ne kao koncilski otac nego kao običan čovjek, student, doktorand. S toga vidnog kuta pratio sam zbivanja u vrijeme Koncila. Po povratku u Domovinu uključio sam se u presađivanje slova i duha Koncila na domovinsko i crkveno tlo. Donosim probrana sjećanja.

Drugi vatikanski koncil bio je iznenađenje, a nekima možda i zaprepaštenje, kada ga je papa, bl. Ivan XXIII., navijestio. Prvi koji je bio zatečen pomisli da se otvori ekumenski koncil bio je sam najavitelj koncila Ivan XXIII.

Biskup Albino Luciani, kasnije papa Ivan Pavao I., zapisao je što mu je Ivan XXIII. pripovijedao o misli da sazove ekumenski koncil: „Jednoga jutra došao je k meni Tardini (kardinal, državni tajnik) s uobičajenim svežnjem spisa. Pregledavamo ih i zatim raspravljamo o prilikama u svijetu. ‘Toliki problemi, tolike teškoće!’ veli on. Govorimo što može učiniti Crkva da tome priskoči u pomoć. Nisam na to mislio, ali toga mi časa sine riječ i rekoh: ‘Bio bi potreban ekumenski koncil.’ Izrekavši to kao da sam se snebio što sam izgovorio. I motrim Tardinija. On spusti spise na stol. Gledao sam kako su mu zasjale oči ispod debelih stakala kratkovidna čovjeka. I začuo

kako veli: ‘To je, Svetosti, velika ideja.’ Da, potreban je koncil. Navikao sam da slijedim u svojoj jednostavnosti ono što mi se čini da je Gospodinovo nadahnuće. Tako sam učinio i ovoga puta. A što je bilo dalje to znate.“

Ivan XXIII., kada mu je došla misao o sazivu ekumenskoga koncila, mogao ju je odmah potisnuti: što mi to pada na pamet; nepovoljna su vremena, a tu je i moja visoka dob (izabran za papu sa 77 godina); čemu si remetiti mir i naprtiti si ogroman posao; tu je „hladni rat“, tu su politički blokovi, istočni i zapadni; a onaj I. vatikanski koncil se nasukao na ratu, Koncil nije uspio ni završiti; kud sada sazivati nekakav koncil. Sve je to Ivan XXIII. mogao u sebi promišljati i uvažiti kao razloge protiv sazivanja ekumenskoga koncila. Ipak ne, bitno je bilo nadahnuće, bitan je bio glas odozgo. Sve je ovo drugotno. I tako je na blagdan Obraćanja sv. Pavla, 25. siječnja 1959., Ivan XXIII. obznanio urbi et orbi naum da sazove ekumenski koncil.

Svojevremeno sam imao na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu seminar o dnevniku Ivana XXIII. Il giornale del anima, o Dnevniku duše Ivana XXIII. I tada smo došli do zaključka, razglabajući njegove zapise, da je ona riječ iz grba Ivana XXIII. “Poslušnost i mir – Oboedientia et pax”, koju je preuzeo od povjesničara Crkve iz doba protureformacije kardinala Baroniusa, značila ne tek disciplinsku poslušnost nego nadasve poslušnost Duhu Svetome. Poslušnost glasovima Duha Božjega u čovjeku.

Ivan XXIII. bio je čovjek sluha koji je svoje uho imao okrenuto prema unutra i u isto vrijeme prema vani. Kako čovjek ima

dva uha, razvit ću ovu usporedbu do kraja: jednim uhom slušao je Boga odozgo, a drugim uhom slušao je glasove svoga vremena odozdo. To je Ivan XXIII. U tome je možda i tajna njegova saziva Koncila.

Mi smo u Domovini bili iznenađeni i obradovani najavom Koncila. Ja kao kapelan u Krupini. Nisam slutio budućnost. Znao ju je Bog i smijao se. Deus ridens. Jednoga dana naime dobiosampismo Duhovnogastola u Zagrebu.

Nadbiskup zagrebački Franjo Šeper mi piše: „Budući da Vas je Vijeće Katoličkoga bogoslovnog fakulteta predložilo za studij u Rimu, izvadite putne dokumente. Studirat ćete na Papinskom sveučilištu Gregoriani. Boravit ćete kao pitomac u Zavodu sv. Jeronima, Piazza Augusto Imperatore 4, Roma.“ Kada sam mu javio da su mi vlasti odbile molbu za izdavanje pasoša, rekao je: „Odmah uložite žalbu.“

Kada sam ga obavijestio da su vlasti odbile žalbu, rekao je neka smjesta podnesem molbu. I tako sam se nalizao biljega; molba, žalba, žalba, molba, kroz godinu i pol. Nakon što mi je osamnaest mjeseci svaka dva tjedna odbijena molba, odnosno žalba za pasoš/putovnicu u Rim, na studij, napokon sam je dobio i 4. IV. 1961. otišao u Grad u koji vode svi putovi.

Smatram povlasticom da sam se mogao naći u Rimu u vrijeme kada je kretao i krenuo Koncil. Ozračje je odisalo pripremanja za Koncil. Sve je vrvjelo od teoloških stručnjaka (perita), od biskupa, članova pojedinih pretkoncilskih komisija. Doista, ozračje Rima te

1961. bilo je pretkoncilsko ozračje. U Zavodu sv. Jeronima, gdje sam bio pitomac, boravili su upravo članovi komisije koji su radili u pretkoncilskim povjerenstvima. Tu je bio zagrebački nadbiskup, snažni Franjo Šeper, tu je bio i čuveni teolog, sijedi prof. dr. Dragutin Kniewald, liturgičar, umirovljeni profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.

Jedno usputno sjećanje. Kad je jedan kandidat napisao radnju, na našem Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu iz liturgike, mislim da je bila doktorska disertacija ili pak habilitacijska radnja, kako god bilo, i u njoj nije spomenuo djela Dragutina Kniewalda, radnja mu je vraćena. Ne može tako! Ne može tako da je nabrojio sve strance, do zadnjega „vrapčića“ – preuveličano rečeno – a našijenca čuvenog učenjaka Kniewalda je zaboravio ili zaobišao. Ali to je sudbina našega naroda. Juraj Križanić (Obrh, 1618. – Beč, 1683.) je napisao da je jedna od najvećih pošasti Slavena pomama i ludovanje za tuđim – ksenomanija, davanje prednosti tuđemu, a zapostavljanje vlastitoga, svojega. Ta zlokobna značajka naše čudi nije iskorijenjena do danas.

Čekali smo kada će biti otvorenje II. vatikanskog koncila. Došla mi je međutim jedna misao, zapravo nadahnuće. Mojoj je majci bilo 75 godina. Neka dođe u Rim. I došla je. Odvažio sam se i napisao sam pismo papi Ivanu XXIII. Od dvije rečenice:

„Sveti Oče, moja majka koja ima 75 godina dolazi u Rim da pohodi mene, svoga sina, petnaestoga i najmlađega od svoje djece. Bila bi sretna kad bi smjela poljubiti ruku Vaše Svetosti.“

Pokazao sam pismo rektoru Zavoda sv. Jeronima, monsinjoru Đuri Kokši. A on mi veli: „Landsmane, Papa ima važnijega posla nego primati bake iz Podravine.“

Ipak, zemljak Kokša je pod moje pismo napisao da navodi odgovaraju istini. I dodao riječ: „Preporučam.“ Stavio svoj potpis i udario žig Zavoda sv. Jeronima. Odnio sam to na Portone del bronzo, uvjeren da od toga nema ništa. I sâm sam se pomalo uvjerio da mons. Kokša ima pravo. Sve vrvi Rimom od perita, stručnjaka, biskupa članova pretkoncilskih komisija, svi hoće pomalo do Pape i sad „đaće“ iz Hrvatske s majkom hoće k Papi. Sad još ja kucam na Papina vrata.

Kad jednoga dana došao je Papin skoroteča/kurir i donio kuvertu. Nisam mogao izdržati da dokučim nešto da je razrežem, nego sam je poderao da vidim što je u njoj. I unutra stoji:

„Sveti otac Ivan XXIII. primit će 30. lipnja 1962. godine svećenika Ivana Goluba i njegovu majku Baru Golub...“

Nevjerojatno! Je li moguće! Idem tog dana, 30. lipnja 1962., po svoju majku koja je bila smještena u nedalekom pansionu „San Carlo“. Njoj oči kao šake.

„Mamo, pa kaj vam je?“ upitah. (Mi smo govorili roditeljima „vi“, a kad smo govorili o njima, govorili smo „oni“.)

„Kaj pitaš kaj je. Celu noć nesem joka stisnola. Pak k Papi idem“, odgovorila je uzbuđena.

Uspinjali smo se stubama što ih je izgradio Michelangelo, niskim, dugim da mogu pape u dobi njima ići. Kad smo došli u određenu dvoranu, obredničar/ceremonijar nam je re-

kao da ćemo kleknuti pred Svetoga Oca, dobiti blagoslov i udaljiti se. Dobro. No otvorila su se vrata i Ivan XXIII. ne ide da sjedne tamo gdje je trebao sjesti, nego ide ravno k nama i u hodu govori mojoj majci:

„Podsjećate me na moju majku.“

Poslije sam bio u Sotto il monte – hrvatski bi se reklo Podgora – rodnom mjestu Ivana XXIII. i vidio da se tamo žene nose ovako crno kao što je bila moja majka.

Prišavši nam, Ivan XXIII. u razgovoru se sjetio svojega proputovanja kroz Zagreb, spomenu se Đakova... Ja sam zaboravio pokleknuti, poljubiti prsten. A „kriv“ je on. Nije rekao nikakvu veliku riječ. A ipak je:

„Moćna je molitva majke.“

Kad sam mu predstavljao majku, on joj je stisnuo ruku sa svoje obje ruke, čuvši da sam ja petnaesti i najmlađi, i rekao je riječ:

„Velikodušnost, velikodušnost.“

Ikad je već krenuo, najedanput se obazre i veli: „Molit ću za vas.“ Susret s Ivanom XXIII. duboko se u mene upisao i ostao nezaboravan.

Na posljednji dan predavanja na Papinskom biblijskom institutu u Rimu, na kraju mojega naukovanja u Rimu 27. svibnja 1964., sanjao sam Ivana XXIII.: stoji blizu mene, drži moju ruku, onako kao kod one audijencije, i veli mi: „Figliolo / Sinko, izmolit ću ti razborito oko i jednostavno srce.“

Probudio sam se, progledam, vidim strop u svojoj sobi u Zavodu sv. Jeronima. Osebujan san. A držim do snova. Kad god dođem u Rim, uvijek pohodim grob Ivana XXIII., a ponekad ga podsjetim na obećanje: „Molit ću za vas.“

Kako se to dogodilo da je papa Ivan XXIII. ipak primio jednu baku i njezina sina, kako? Tu je morao imati prste njegov osobni tajnik mons. Loris Francesco Capovilla. I prolazile su godine. Predstavljali su moju knjigu *L'uomo di terra, Čovjek od zemlje*, objavljenu 1994. u Milanu. Predstavljena je i u Bergamu. U Bergamu ju je predstavljao i Papin nekadašnji tajnik Loris Capovilla. I tada mi je, koliko se sjećam, povjerio predmet audijencije moje majke i mene kod Ivana XXIII. Da on kao osobni tajnik koji otvara Papinu poštu nije predao Ivanu XXIII. moje pismomolbu za audijenciju, ne bi bilo ništa od susreta s papom Ivanom XXIII. Shvatio sam koliki je njegov udio. Tajnici čuvaju tajne i čine dobra djela.

I kad sam pisao knjigu o Ivanu XXIII. *Mjesec nad Tiberom*, Zagreb, 1986., zamolio sam mons. Capovillu da napiše predgovor. Kako je moja majka na samrti imala samo jednu želju, da je pokopamo u opravi u kojoj je bila kod Pape, u knjizi sam, u zamišljenu pismu papi Ivanu XXIII., upitao pokojnoga (1963.) Papu je li moja pokojna (1966.) majka došla tamo u onoj opravi u kojoj je bila u audijenciji kod njega onoga ljeta 1962.

Kod obnavljanja kapelice Srca Isusova u Kalinovcu, u predjelu sela zvanom Gorni kraj 2010. godine, naumio sam darovati oslikana dva prozora. Na sjeverni prozor staviti blaženoga Alojzija Stepinca, kojega su upravo pred tom kapelicom 1934. godine, prije 75 godina, Kalinovčani kao mladog nadbiskup dočekali kad je došao dijeliti sakrament svete potvrde. Ali što staviti na južni prozor kapelice? Sinula mi misao: blaženoga Ivana

XXIII. I on je povezan s Kalinovcom. Primio je 30. lipnja 1962. u svom dvoru u Vatikanu u audijenciju dvoje Kalinovčana, oboje tu iz obližnje ulice Kut, nadomak kapelice, moju majku i mene. Dati na staklo preslikati prekrasnu sliku s fotografije audijencije. Bl. Ivan XXIII. je svet, moja majka je bez proglašenja/kanonizacije sveta. A ja sam s njima na slici. Upravo Ivanu XXIII. rukom pokazujem na majku. A i ja sam po krštenju svet. Naslovnici Pavlovih pisama koje on zove svetima nisu bili kanonizirani/proglašeni svetima, ali bili su kršteni. A što će ljudi reći da na prozoru u kapelici budu uz bl. Ivana XXIII. „majka Golubova i njihov Ivica“. Neka kažu što hoće. U natpisu svakako navesti da je bl. Ivan XXIII. primio 30. lipnja 1962. u apostolskoj palači, u svom domu, svećenika Ivana Goluba i njegovu majku Baru Golub iz Kalinovca. Majka je sa sinom, sa mnom bila hodočasnik u Rim iz Hrvatske, iz Kalinovca. Pohodila je namjesnika Kristova papu Ivana XXIII. On sada uzvraća pohod, dolazi u slici i ostaje oslikan na prozoru kapelice Srca Isusova u Kalinovcu. Što ću staviti uz svoje ime kao darovatelja prozora? Samo ime i prezime? Ima i drugih tog imena i prezimena počam od mojeg prasinovca Ivana Goluba. Da li staviti „monsinjur“? Tim me je naslovom obdario daljnji nasljednik bl. Ivana XXIII., sadanji papa Benedikt XVI. Da li staviti professor emeritus? To jesam. U nedoumici sam da li staviti akademik. To jesam kao akademik Papinske akademije Tiberine u Rimu i kao akademik Akademije Arkadije u Rimu. Po tom trojemu sam udomljen u Rimu „civis Romanus“. Sjetih se kako mi je kalinovački zet dr. Zvonko Knežević, liječnik, koji

je uzeo susjedu iz Kuta u Kalinovcu Vlastu Peić za ženu, rekao da trebam stavljati u Kalinovcu svoje naslove već radi Kalinovčana kojima je to na ponos. Lažna poniznost je gora od puste oholosti. I htjeti ispasti ponizan da bi se time uzvisio zapravo je oholost prurušena u poniznost. Dana 8. listopada 2010. blagoslovljena je obnovljena kapelica Srca Isusova u Kalinovcu. I dva oslikana prozora. Na sjevernom je bl. Alojzije Stepinac. Na južnom bl. Ivan XXIII, s potpisom: „Papa bl. Ivan XXIII. primio je u audijenciju u Vatikanu / u Apostolskoj palači u subotu / 30. lipnja 1962. svećenika Ivana Goluba / i njegovu majku Baru Golub iz Kalinovca. / 2010 / Darovao mons. akademik prof. emeritus dr. Ivan Golub.“

Prije otvaranja Koncila, 4. listopada 1962., na dan sv. Franje Asiškoga Ivan XXIII. hodočastio je u Loreto i u Asiz da se pomoli za predstojeći Koncil. Zapisao sam tada u bilježnicu:

„Rim 4. listopada 1962. Sv. Otac – motrih ga na televiziji – putovao je danas u Loreto i u Assisi. Toliko je ljudski, toliko je skroman taj koncilski papa.“

A 50 godina poslije zabilježih u bilježnicu:

„Zagreb, 4. listopada 2012., – sudeći po zori bit će sunčan četvrtak, – Mallinova 24, sv. Franjo Asiški Na današnji dan prije 50 godina papa bl. Ivan XXIII. hodočastio je u Loreto prije no što će otvoriti II. vatikanski koncil. Hodočašćem u Loreto otvorio je vrata odlaska pape iz Vatikana, vrata kroz koja će ići sve češće, sve dulje njegovi nasljednici. No vrata je trebalo otvoriti. On ih je otvorio. – Kao da vidim Ivana XXIII. na prozoru vlaka

pred odlazak u Loreto. Eto. Danas je u Loreto hodočastio – 50 godina nakon – papa Benedikt XVI. prije nego o 50. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncil otvori godinu vjere.“

Uoči otvaranja II. vatikanskog koncila Koncila posjetila su me u Zavodu sv. Jeronima dva školska druga/kolege Francuza, Guy i Jean. Na odlasku u predvečerje čula su se zvona. Sva su rimska zvona zvonila.

„Zvona Koncila“, reče jedan od njih.

Nema izgleda da kao običan čovjek dobijem kartu/biglietto za otvaranje Koncila u bazilici sv. Petra. Ali ima nešto drugo, postoji domišljatost. I to uzeh kao Božje prosvjetljenje, nadahnuće. I vođen tim nutarnjim poticajem rano ujutro, kad je odlazila noć i nadolazio dan, 11. listopada 1962. krenuo sam uz Tiber u baziliku sv. Petra. Prebacio sam preko ruke roketu, uzeo brevijar/časoslov, zvan totum, jer je časoslov za cijelu godinu u jednom vesku. U ono doba, kad nema terorizma, nije bilo kao kasnije pustih pregleda. Uputio sam se na Portone del bronzo, uspeo se po stubama, još se požurio, i stražar Švicarac mi još salutirao. I ušao. Ušao sam u baziliku sv. Petra. Nisam bio baš skroman u smještaju, gledao sam se držati konfesije, glavnog oltara. Još je bilo sve prazno, još nisu počeli pregledi ulaznica/biljeta. No došao je obredničar monsijor Dante, biskup. Ja sam malo gledao u brevijar, malo gledao na njega. I videći mene, reče: „Via!“

Otjerao me i maknuo sam se. Ali sam znao: otići će on odande. I tako je bilo. Rekao sam samo nedalekom, gorostasnom Papinum gardisti, Švicarcu: „Ja dolazim iz Chiesa del silenzio, oltre cortina di ferro, iz Crkve šutnje,

iza željezne zavjese, dajte me ostavite da budem tu.“ „Može,“ kaže on, „samo budite tu.“ I to mi je bilo važno. Imao sam zaleđe osigurano. Uskoro je došao Pericle Felici, tajnik Koncila. Gora od čovjeka. Kao da je provjeravao svojim tvrdim korakom da li sve ćilimima pokrivena daske oko oltara dobro drže. Došli su i drugi. Trebalo je dočekati da počne Koncil. Čekajući namolio sam se Boga. Dakako, nisam vidio na Trgu sv. Petra povorku, dvije i pol tisuće biskupa, i nešto više. Nisam vidio sve ono vani, ali sam se primaknuo dosta blizu konfesiji, glavnom oltaru u samoj bazilici.

I tu sam dobio knjižicu kao mali misal. Na naslovnici ispod slike glavne lađe bazilike sv. Petra stoji naslov *Deuxième Concile oecuménique du Vatican. / Cérémonie solennelle d'ouverture en la Basilique Saint-Pierre Le 11 octobre 1962.* Bila je to knjižica/misal koju su imali i biskupi, koncilski oci. Sadrži obred Otvorenja II. vatikanskog koncila. Jezik u knjižici je latinski i francuski. Zanimljivo, u to doba nije engleski. Zašto? Pa svjetski jezik, otmjen jezik, jezik diplomacije je tada još bio francuski. Nije još bilo poplave engleštine, kao danas kod nas u Hrvatskoj gdje vlada poplava anglizama u govoru. U knjižici sam na licu mjesta napisao:

„Rim, Vatikan, bazilika sv. Petra, u blizini konfesije gdje je papin prijesto, 11. X. 1962., od 7 do 13 sati.“ Sedam sati sam proveo u bazilici na dan otvaranja II. vatikanskog koncila.

Uzbudljiv je bio trenutak kad je papa Ivan XXI-II. prošao koncilskom dvoranom, u stvari srednjom lađom bazilike sv. Petra, preuređenom u

dvoranu/aulu Koncila. Biskupi, koncilski oci su posjedali. Bila je misa Duha Svetoga, zaziv Duha Svetoga. A poslije toga počela je prva sjednica Koncila. Uz rub knjižice sam napisao u koliko sati: „11 sati i 4 minute.“ Ja sam bio na Koncilu, bio sam na prvoj sjednici. Prva je naime sjednica bila javna i svi mi koji smo tamo bili bili smo sudionici prve sjednice. Prije pedeset godina.

Svaki je dan bila misa Duhu Svetomu, i tada je poslije mise tajnik Koncila Pericle Felici obznanjivao: „*Exeant omnes – Neka izađu svi*“, oni naime koji su bili s kadionicom, svijećama, koji su asistirali kod mise. S tim u vezi oni koji su vidjeli kako teku stvari na Koncilu, kakvi se dokumenti stvaraju, oni koji su bili koncilski manjina koja je bila protiv nekih prinova stvorili su dosjetku:

„Kad je tajnik koncila Pericle Felici rekao ‘*Exeant omnes – Neka izađu svi*’, izašao je i Duh Sveti pa imamo zato takve dokumente kakve imamo.“

Svi smo čekali govor pape Ivana XXIII. Jedan naš biskup, koji je bio u Zavodu sv. Jeronima, došavši sa susreta s Papom prije otvorenja Koncila, reče:

„Ivan XXIII. mi je rekao da mora spremiti govorčić za otvaranje Koncila.“

Koncil je otvaranje epohe. A on govori o govorčiću.

Čekali smo taj govor. Ivan XXIII. je, potresen, kazivao govor kojim je otvorio II. vatikanski koncil: „*Gaudet mater Ecclesia – Raduje se Majka Crkva.*“ Bio sam dosta blizu pa sam mogao sve vidjeti i čuti:

„U svakodnevnom obavljanju naše dušobrižničke službe katkada nam paraju uši

sumnjičenja što dolaze od duša koje su gorljive u revnosti, ali nemaju dovoljno osjećaja za razbor i za pravu mjeru. Oni u suvremenim prilikama vide samo prijevaru i propast. Govore da je ovo naše vrijeme, u usporedbi s ostalim vremenima, gore... Ali nama se čini da se moramo ograditi od tih zlogukih proroka koji vazda navješćuju propast kao da je na pomolu konac svijeta. U sadašnjem stanju stvari dobra Providnost vodi nas novim međuljudskim odnosima koji zalaganjem ljudi i iznad bilo kojeg njihova očekivanja vode k ispunjenju još viših i neočekivanih nauma Providnosti... XXI. ekumenski koncil želi prenijeti čist i cjelovit nauk, bez ikakva okr-

Uzbudljivo je bio trenutak kad je papa Ivan XXIII. prošao koncilskom dvoranom, u stvari srednjom lađom bazilike sv. Petra, preuređenom u dvoranu/aulu Koncila. Biskupi, koncilski oci su posjedali. Bila je misa Duha Svetoga, zaziv Duha Svetoga. A poslije toga počela je prva sjednica Koncila. Uz rub knjižice sam napisao u koliko sati: "11 sati i 4 minute." Ja sam bio na Koncilu, bio sam na prvoj sjednici. Prva je naime sjednica bila javna i svi mi koji smo tamo bili bili smo sudionici prve sjednice. Prije pedeset godina.

njivanja ili izobličenja, nauk koji je tijekom 20 stoljeća, unatoč poteškoćama i protivnostima, postao zajedničkom baštinom ljudi, baštinom koju, istina, nisu svi dobro primili, no koja je ipak uvijek bila otvorena riznica ljudima dobre volje. Nije naša zadaća da

samo čuvamo dragocjeno blago, to jest katolički nauk, kao da se trebamo brinuti jedino za starinu; već da se radosni i bez bojazni dademo na posao što ga traži naše vrijeme i tako prosljedimo putem kojim Crkva ide već dvadeset stoljeća. Punctum saliens ovo ga sabora nije dakle rasprava o ovom ili onom članku temeljnog crkvenog nauka... Za to nije potreban koncil. Ali od obnobljena, vedra i mirna prihvatanja cjelokupnog nauka Crkve... kršćanski, katolički i apostolski duh cijeloga svijeta očekuje korak dalje u promicanju nauka i oblikovanju savjesti u što većoj vjernosti izvornom nauku, ali tako da on bude proučen i izložen u obliku koji odgovara istraživanju i književnom izričaju suvremene misli. Jedno je bit drevnoga nauka depositum fidei, a drugo je izričaj kojim je taj nauk iznesen... Crkva se uvijek suprotstavljala zabludama. Često ih je osuđivala vrlo strogo. Ipak u današnje vrijeme Kristova zaručnica radije želi posegnuti za lijekom milosrđa negoli strogosti; ona smatra da treba odgovoriti suvremenim potrebama ne osudama već vrijednošću svojega nauka... Katolička Crkva smatra svojom dužnošću da se djelotvorno zauzme za ispunjenje velikog otajstva jedinstva za koje je Isus Krist žarko molio Oca nebeskoga uoči svoje žrtve", rekao je među inim u govoru Ivan XXIII.

Spominjao je Papa dakle zloguke proroke koji sve vide samo crno, koji svugdje vide samo zlo i samo zlokobna vremena; Crkva međutim dolazi s vedrinom i otvara novo doba, proljeće Crkve. Crkva, veli Papa, nije muzej starina, no Crkva čuva svoj poklad, ali traži i nove oblike i nove govore, daje poklad

vjere u novom ruhu. To su sve bili novi glasi. Netko je rekao poslije da je ovim svojim govorom Ivan XXIII. prekrizio sve pripremljene koncilске sheme osim one o liturgiji.

Poslije otvorenja Koncila otišao sam u Zavod sv. Jeronima, objedovao, odmorio se i navečer sam opet išao na Trg sv. Petra. Po uzoru na Efeški koncil, koji je proglasio bogomaterinstvo Marijino, kada su Efežani koncilskim ocima napravili bakljadu, Rimljani su napravili bakljadu za II. vatikanski koncil Ivanu XXIII. dana 11. listopada kad se slavi od Efeškoga koncila donesena dogma o Mariji Majci Božjoj. Sav je trg bio pun. Sudionici su s bakljama dolazili tako da su trg pretvorili u plamteći križ. Jedni s lijeva, jedni s desna, jedni odozgo, jedni odozdo. A u središtu je bio obelisk, što ga je davno bio postavio Siksto V., papa hrvatskoga porijekla, jer mu je otac došao s naše obale Jadrana u Italiju, oženio se Talijankom i imao sina Felicea, kasnijega Siksta V.

Te se večeri pojavio na prozoru apostolske palače papa Ivan XXIII. Bila je mjesečina, bio je pun mjesec. Ja sam stajao, pamtim dobro svoje mjesto, na desnoj strani na rubu kolonada, ali tako da sam mogao gledati na prozor. Ovo je velik dan, bit će velike riječi. Međutim, obične riječi, a najobičnija i najpotresnija je bila ova:

„I ovaj mjesec je izišao da vidi ovaj čudesni prizor (ovu bakljadu, ovaj trg).“

To mi je dalo naslov knjizi *Mjesec nad Tiberom*, Zagreb, 1968. I bio je mjesec. Potom je Papa rekao: „Ja ne značim ništa, ja sam vaš brat koji je po Božjem određenju postao vaš

otac. Sve skupa očinstvo i bratstvo, sve je Božja milost, sve, sve.“ I kazao je: „Kada dođete doma, pomilujte djecu i recite da je to milovanje od Pape, carezza del papa.“

Prolomio se nezaustavljiv pljesak. Jedna gospođa koja je stajala blizu, očito je imala kome prenijeti to milovanje, toliko je pljeskala. Bio je to zaključan dan otvaranja II. vatikanskog koncila.

Zaključujući 8. prosinca 1962. na blagdan Bezgrješnoga začeca Marijina prvo zasjedanje Koncila, koji je bio otvorio 11. listopada 1962. na blagdan Bogomaterinstva Marijina, Ivan XXIII. je rekao: „Ovo će biti novi Duhovi, toliko očekivani.“ Njegova je riječ kojom je označavao zadaću Koncila bila je također: „Aggiornamento – podanašnjenje.“

Drugi dan, 12. listopada 1962., upisao sam se za slušača na Papinskome biblijskom institutu u Rimu. U isto vrijeme sam radio doktorsku disertaciju na Teološkome fakultetu Papinskoga sveučilišta Gregoriana. Zašto sam se upisao na – kako se to skraćeno zvalo – „Biblicum“? Ja sam poslan u Rim s drugim zadatkom. Profesor Stjepan Bakšić mi je nakon polaganja licencijata/magisterija znanosti u zbornici Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu kod vrata bio rekao: „Ja sam star i bolestan i htio bih da me ti nslijediš.“

Ja sam se snebio. Rekao sam:

„Presvijetli, hvala vam na povjerenju, nastojat ću da ga opravdam.“

A on veli: „A Bog dao da ja dugo gledam kako ti to opravdavaš.“

Ali Bog nije dao. Prije nego sam se vratio sa studija u Rimu, mons. prof. dr. Stjepan Bakšić je iznenada u Budrovcu, gdje je dijelio sakrament svete potvrde, ispustio dušu. Toga istog dana popodne trebao je dijeliti krizmu u Kalinovcu, mojemu rodnom mjestu.

Došavši u Rim, dakle, radi dogmatike, ubrzo sam zapazio da je na vrhuncu sraz između egzegeze i dogmatike. Spoznao sam: ako hoću biti u dogmatici udomljen, moram moći izučavati lege artis Sveto pismo. Ovako ću biti vazda ovisan o tumačenju egzegeta koji vrve svaki sa svojim tumačenjima i bit ću jednostavno nesiguran. I stoga sam zamolio svojega nadbiskupa Franju Šepera da bih studirao i Sveto pismo na Papinskome biblijskom institutu u Rimu. Ali ne da budem „zaposlen“ kao bibličar, nego da kao dogmatičar budem „doma“ u biblijskoj znanosti, da znam raditi taj „zanat“ i da ne moram ni o komu slijepo ovisiti. On, koji je bio u pretkoncilskim komisijama, to je razumio, s time se složio, a zemljak rektor Zavoda sv. Jeronima mons. Đuro Kokša nije prigovorio da u to ime budem još u Zavodu sv. Jeronima. I tako sam drugi dan po otvorenju Drugoga vatikanskog koncila poduzeo jedan od najzahtjevnijih studija, a to je studij Svetoga pisma.

Na Biblicumu je „odjekivao“ svaki dan Koncil. Svaki dan dolazili su studenti s raznim novostima iz rada Koncila. Osobito smo bili zauzeti oko koncilске rasprave o objavi, o Božjoj riječi. Profesori su uznemireni, raspravlja se o tome da li je jedan ili dva izvora objave. Onako kroz predavanja ispuste koju riječ. Tako 15. studenog 1962. profesor biblijskoga grčkog jezika Max Zerwick zapo-

čeo predavanje: „Danas počinje rasprava na koncilu o Božjoj riječi. Sedes sapientiae.“

Odgovorismo: „Ora pro nobis.“ I zapljeskamo. Kako su se odvijale rasprave na zasjedanjima Koncila, tako su i profesori i studenti kazivali što su gdje čuli i načuli.

Pater profesor Max Zerwick bio je jedan od profesora kojemu je bila ukinuta venia docendi, dozvola za predavanja. No Zerwick je napisao gramatiku grčkoga jezika, biblijskoga grčkog, i tu mu nema zamjene. I zato može predavati grčki jezik, ali ne može predavati egzegezu ni uvode u Sveto pismo. Jednoga je dana profesor Zerwick, da nam protumači potencijalni optativ, oblik grčkoga jezika koji treba oprimjeriti nekom rečenicom iz Novoga zavjeta, uzeo rečenicu Rim 16,25 koja glasi: „Rimljani nemaju običaj nikoga osuditi dok ga ne saslušaju i ne suoče sa tužiteljima.“

I stane i veli:

„Tako je bilo u staromu Rimu.“

Da li je to slučajno uzeo? Mogao je zacijelo i drugdje naći taj glagolski oblik. I onda je brže pogledom iznad očala zapriječio da ne počnemo pljeskati.

Profesor Zerwick je bio sveta duša, vazda blaga osmijeha. Zabrana predavanja nije izbrisala osmijeh s njegova lica. K njemu su studenti dolazili na duhovne razgovore i na ispovijed. Ne dešava se baš da idu studenti k profesoru na ispovijed i na duhovni razgovor. Božji čovjek.

Kada je profesor E. Vogt, bacivši pogled na papire s kojih nam je čitao predavanje, rekao

da se dalje nije spremio pa nam poklanja preostalih deset minuta, osjetio sam osobito poštovanje prema skromnome profesoru i rektoru Papinskoga biblijskog instituta. Mogao je tih 10 minuta naklapati i trabunjati, a on je ponizno priznao da nije pripremio do kraja predavanje i zato nam to vrijeme poklanja. A ja sam po nekom nadahnuću to vrijeme upotrijebio da posjetim dekana. Profesor na Papinskome biblijskom institutu Stanislas Lyonett bio je dekan. Posjetio sam Lyonetta, svog dekana, jer sam htio da ga pozdravim i time iskažem počitanje. Bio je savjetnik nekih koncilskih otaca. Našao sam ga nagnuta nad tipkanim tekstom. Dugo smo razgovarali. Rekao je kako isusovci kandidate za profesore teologije šalju na Biblijski institut. Kazao je da je Pavlova Poslanica Rimljanima dogmatika, da je sv. Toma Akvinski izvrstan egzeget i da valja za njegovim egzegetskim spisima posizati dok mu je Summa uistinu samo sumarij. Zapamtio sam: njegovu riječ o Tomi Akvinskomu:

„Tomina Summa theologica je samo summa – sažetak. Teološki sažetak. Njegova tumačenja Svetoga pisma su duboka i široka.“

U razgovoru je profesor Lyonett pohvalno spomenuo jugoslavenske biskupe na Koncilu, posebno zagrebačkoga nadbiskupa. U tomu mi je spletu spomenuo da je biblijski i tradicijski da svećenik – kao savršeni, ne kao obavezno – živi od rada svojih ruku. Počeo mi je u tom spletu čitati tekst za kojim sam ga našao kad sam ušao. U njemu navodi biblijske i povijesne argumente. Još mi je spomenuo da će u sljedećem semestru predavati vjerojatno teologiju Novoga zavjeta. Istaknuo

je kako su profesori De la Potterie, Vanhoye i McKenze teološki usmjereni u egzegezi.

Mi smo studenti donosili na predavanja s raznih strana različite dosjetke koje su se pripovijedale u vezi s Koncilom. I samo što smo došli jutrom na predavanja, prepričavali bismo što je „procurilo“ iz koncilске dvorane. Osobito smo raspravljali o napetostima među koncilskim strujama.

Kardinal Ernest Ruffini, rodnom iz Mantove, odakle je i sv. Alojzije Gonzaga, nadbiskup Palerma, bibličar po spremljivosti, student (1910.–1913.) prvoga naraštaja netom osnovanoga Papinskoga biblijskog instituta, koji je kao kardinal, ali bez znakova kardinalske časti, sjećam se, kao i mi studenti skroman dolazio u knjižnicu Biblijskoga instituta, i kardinal Alfredo Ottaviani, rođeni Rimljanin, lica slična likovima rimskih careva na Fori imperiali u Rimu, bili su stjegonoše koncilске manjine koja nije bila za velike reforme. Švicarac iz Basela, laik Ivo Meier, sudrug na Papinskome biblijskom institutu, donio je dosjetku: Uzeli Ruffini i Ottaviani taksu da idu na Koncil. I da ne bi taksist razumio o čemu govore, ne razgovaraju talijanski nego latinski. Kad najedanput se taksist okrene i ispravi im jedan konjunktiv u latinskom. Upita ga kardinal Ruffini:

„Odakle vi znadete latinski?“

„Do jučer sam bio profesor na Papinskome biblijskom institutu“, odgovori taksist.

Samo smo čekali dolazeći na predavanja na Biblicum tko će ispričati koju dosjetku. Evo jedne o kardinalu Ottavianiju. Prefekt Svetoga oficija kardinal Alfred Ottaviani bio je

poluslijep. Ja sam ga viđao kada je u bazilici sv. Petra išao u povorci, kako se je hvatao za drvene ograde/pregrade, a kad je došao do oltara, onda se hvatao za okolna užeta. Vrlo se teško kretao, stvarno poluslijep. I netko je pripovijedao dosjetku o kardinalu Ottavianiju: „Bože, otvori mu oči ili zatvori.“

Kardinal Ottaviani je bio na nišanu u to doba, on je naime bio prefekt Svetoga oficija, u šali rečeno „zvanični kočničar“ lađe/kočije svete Crkve, budan čuvar poklada; on je tražio da se ostaje na ustaljenoj stazi. Dobrohotno. Kažu da je bio vrlo dobar čovjek – to smatram jako važnim – da je pomagao sirotinju, da je dijelio šakom i kapom. Dobar, plemenit čovjek. Njegov motto na biskupskom grbu bio je: „Semper idem – Uvijek isto.“ Kružila je dosjetka o njemu. Kardinal Ottaviani uzimlje taksi i veli vozaču: „Na Koncil.“ A svi su u Rimu znali, svi su taksisti znali, da je Koncil i gdje je Koncil – u bazilici sv. Petra. Međutim, taksist vozi, vozi i vozi. Ottaviani, kako slabo vidi, ne vidi kud ga vozi. Na kraju kaže taksistu: „Predugo me vozite. Pa sam rekao: ‘Na Koncil.’“ „Pa ja vas vozim na Koncil. Vozim vas u Trento, na Trident.“

Mi studenti na Biblijskom institutu bili smo u žiži s našim profesorima.

Nije bilo lako papi Ivanu XXIII. među koncilskim strujama. On je imao poćitanje i za jedne i za druge. I to je njegova veličina. Ali nije podlijegao pritiscima. Kardinal Stanislaw Dziwisz, govoreći o bl. Ivanu Pavlu II., kojemu je bio osobni tajnik, kao jednu značajku Ivana Pavla II. naveo je: „Nije podnosio prisilu, nije trpio nasilnost.“

To je svojstvo imao i Ivan XXIII., ali na svoj način. Evo primjer. U Rimu je bio i teolog Karl Rahner, u to doba je to veliko ime. Jedna koncilaska struja, ona manjinska, obratila se papi Ivanu XXIII. s molbom da potjera Rahnera iz Rima jer da buni biskupe. A Ivan XXIII. je odgovorio: „Došli ste na kriva vrata, profesor Rahner nije moj teolog; on je teolog bečkoga nadbiskupa kardinala Königa.“ Usput, kardinal Franz König studirao je na Papinskome biblijskom institutu u Rimu 1931.–1935.

Ovo je samo jedan primjer kako Ivan XXIII. nije podlijegao prisili niti popuštao pritiscima. Prisila se danas zove ljepšim nazivom pritisak, ali to dođe na isto. Svećenici, župnici, gvardijani, provincijali, svjetovnjaci nerijetko iskuse pritiske. Nema zapravo čovjeka ni službe lišenih pritisaka. Bl. Ivan XXIII. i bl. Ivan Pavao II. primjer su opiranja pritisku i odbijanja navale nasilnosti.

Dolazeći o podnevu s predavanja na Papinskome biblijskom institutu stavio bih torbu u sobu i pohrlio u čitaonicu Zavoda sv. Jeronima. Uzeo bih u ruke L'Osservatore Romano – ukoliko me već netko nije pretekao – i čitao izvješće o događanju na Koncilu prethodnoga dana. Ubrzo sam odlučio pretplatiti se na vatikanski dnevnik L'Osservatore Romano. Tako mogu spokojno u odgovarajuće doba dana iz dana u dan pratiti zbivanja na Koncilu i oko Koncila. L'Osservatore Romano sam poslije uvezao. Imam ga u svojoj osobnoj knjižnici. Pet golemih svezaka. Trag II. vatikanskog koncila. Krasna uspomena.

Prilika za saznanja o Koncilu bila je i što su pojedini naši biskupi tada stanovali u Hrvatskome zavodu sv. Jeronima. Zavod sv. Jeronima nije mogao primiti sve biskupe. Rektor Zavoda, mons. Kokša, riješio je to pitanje salomonski. U Zavodu sv. Jeronima stanuju nadbiskupi, a od biskupa po dobi, počam od starijih, koliko bude mjesta. Mi pitomci, studenti, imali smo svoj dugi stol, biskupi svoj dugi stol. Biskupi su znali da su vezani zakletvom na čuvanje tajne o radu Koncila, a mi smo imali naoštrene uši da slušamo dok oni raspravljaju što je bilo na Koncilu. I na sreću, neki su imali već „tvrđe“ uši pa su zato govorili glasnije. A mi, dakako, sve hvatali kao antene. U vrijeme ispita molili smo rektora Kokšu da možemo otići ranije s objeda jer moramo učiti za ispite. Dobili smo odgovor:

„Studirati u Rimu u vrijeme kad se održava jedan ekumenski koncil je rijetka povlastica. Sve ima svoju cijenu i prema tomu, dok zadnji biskup ne završi blagovanje, trebate ostati sjediti u blagovaoni.“ Tako je i bilo.

Jednoga dana dolazi biskup mostarski Petar Čule u blagovaonu. Biskupi mu plješću. Novine pišu: „Za volju svoga prijatelja Papa promijenio misu.“ Naime, biskup Čule je predložio da se u kanon unese sv. Josip. I Ivan XXIII. je to prostodušno prihvatio i unio. I zato mu plješću.

Mons. Đuro Kokša, rektor Zavoda sv. Jeronima, kao pripjev je ponavljao našim biskupima: „Naši biskupi su se čuli na prijašnjim koncilima, neki su se proslavili.“ Mislio je zacijelo na Draškovića na Tridentском koncilu, mislio je na Strossmayera na I. vatikanskom koncilu. Stalno je poticao hrvatske biskupe neka ih se čuje na II. vatikanskom koncilu.

Teolog zagrebačkoga nadbiskupa Franje Šepera bio je prof. dr. Tomislav Šagi-Bunić. Rekao je:

„Nadbiskup Franjo Šeper ide u pedeset koncilskih otaca, ključnih i središnjih.“

Znamo da je koncilskih otaca bilo preko 2500. Nije mala stvar biti jedan od vodeće pedesetorice. Na prvom zasjedanju, koliko mi je u pameti ostalo, nadbiskup Šeper je samo šutio. Splitski nadbiskup Frane Franić je, koliko se sjećam, založeno govorio. Predložit će na Koncilu da biskupi polože zavjet siromaštva. Nadbiskup Šeper je šutio i zacijelo gledao otkuda i kamo vjetar puše.

Mons. Đuro Kokša, rektor Zavoda sv. Jeronima, kao pripjev je ponavljao našim biskupima: „Naši biskupi su se čuli na prijašnjim koncilima, neki su se proslavili.“ Mislio je zacijelo na Draškovića na Tridentском koncilu, mislio je na Strossmayera na I. vatikanskom koncilu. Stalno je poticao hrvatske biskupe neka ih se čuje na II. vatikanskom koncilu.

A onda kad se oglosio, pravo se oglosio govorom o đakonatu, o liturgiji, o liturgijskoj naime obnovi.

Nadbiskup Šeper dolazi iz Crkve iza „željezne zavjese“, on dolazi iz komunističkoga sustava i ateističkoga uređenja. Očekivalo bi se da će u govoru o ateizmu sasuti „drvlje i kamenje“ na bezboštvo. Nadbiskup Šeper međutim predlaže da se u dokument u sple-

tu/kontekstu govora o korijenima i oblicima ateizma stavi rečenica „da kršćani nekada svojim životom Boga više zakrivaju nego otkrivaju“. I ta je Šeperova rečenica ušla u koncilsku konstituciju *Gaudium et spes*:

„Zato ne malu ulogu za postanak tog ateizma mogu imati vjernici ukoliko zanemarivanjem vjerskoga odgoja ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga religioznog, moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju“ (čl. 19).

Srednja lađa bazilike sv. Petra služila je kao koncilski dvorana/aula. U pokrajnjim lađama su bila dva bara za okrepu koncilskih otaca u predahu. Bar u lijevoj pokrajnjoj lađi nazvali su u šali Bar Jona, a onaj u desnoj pokrajnjoj lađi nazvali su Bar Aba. Iz jednoga od njih donio mi je zagrebački nadbiskup Franjo Šeper, kao jedinome pitomcu iz svoje nadbiskupije u Zavodu sv. Jeronima, mali keramički vrč, oslikan, s natpisom „Monte Senario. Gemma d’abete. Firenze“, čvrsto zapečaćen metalnim pečatom. Na licu vrča nalazi se slika crkve i samostana utemeljena 1234. godine od strane „sedam svetih utemeljitelja – slugu Marijinih“ u Toskani. Propustio sam pitati nadbiskupa Šepera u kojemu je baru u bazilici sv. Petra uzeo vrčić, da li u Bar Aba ili Bar Jona. Volio bih da ga je uzeo u Bar Jona jer Jona u hebrejskom znači golub (golubica). Vrčić nikada nisam otvorio. Kada ga stresem, čujem da je u njemu tekućina. Liker zvan Gemma d’abete. I danas ga imam na ormaru u radnoj sobi. Kao osebujnu koncilsku uspomenu. I vazda strepim ne će li mi ga koja čistačica – čistači-

ce su nekad neke kao kraljice – revno baciti, kao što je, pretpostavljam, čistačica bacila s mojega stola od sunca savinute papire – fotokopije naime Križanićeva autografa *Bibliotheca Schismaticorum Universa* iz javnosti nedostupna arhiva Svetoga oficija, koje mi je velikodušno bio dao kardinal Šeper, kao prefekt Svetoga oficija.

„Najradosnija sjednica Koncila! Danas (4. prosinca 1963.) se potpisuje dokument o božanskoj liturgiji“, kazuje ujutro sav u ushitu nadbiskup Šeper, moj nekadašnji rektor na Zagrebačkoj bogosloviji, koji nas je oduševljavao kao pitomce za svetu liturgiju, napose za liturgijsko koralno pjevanje.

Podvečer pratio sam ga na Vatikanski radio, bio s njime dok je govorio za hrvatsku emisiju:

„Današnja sjednica bila je najradosnija. Potpisana je Konstitucija o liturgiji i o sredstvima društvenog saobraćanja.“

Doista velik dan. Prekretnica u Crkvi. Nadbiskupu Šeperu liturgija je bilo osobito na srcu. No liturgija je bila na srcu i krčkom biskupu Karmelu Zazinoviću koji je na Koncilu predlagao da se uvede *lectio continua*, dakle da se u misi u izboru pročita, više-manje, cijelo Sveto pismo kroz određeno vremensko razdoblje.

Dubrovački biskup Pavao Butorac briljantno je umio latinski. Mi smo šetajući po terasi sv. Jeronima latinski razgovarali. U Zavodu sv. Jeronima, kad god je hodnikom prolazio kraj kapele, pokleknuo je prema kapeli i potom nastavio hod. On nikada nije prošao kraj kapele da ne bi pokleknuo. Na oči biskupa,

studenata, posluge, gostiju, svih. Uvijek. Rektor mons. Kokša je pozivao u Zavod goste i time nam je dao izvrsnu priliku da upoznamo neke istaknute koncilske oce. Tako je bio na objedu kardinal Döpfner, jedan od četvorice moderatora Koncila. Bio je jednom gost i poljski kardinal Wiszinski, nadbiskup varšavski, nježna rumenkasta lica. Kad je taj u zdravici otvorio usta! To je gromovnik. Što je Ilija pred Wiszinskim! Da, i on Wiszinski će kleknuti pred Wojtylom, izabranim za papu Ivana Pavla II. i odgovoriti mu na njegovo pitanje, dvojbu da li nešto može učiniti: „Sve možeš, ti si papa.“ To jest: „Pusti sve obzire.“

A jedan od gostiju kojega smo posebno zapamtili bio je kardinal Gustavo Testa, rodom iz mjesta Boltiere u pokrajini Bergamo, zemljak i dugogodišnji prijatelj Ivana XXIII., naslovnik hrvatske crkve sv. Jeronima u Rimu. Ivan XXIII. postavio ga je za kardinala 1959. godine i u naslov mu dao hrvatsku crkvu sv. Jeronima. S toga naslova nalazio se njegov grb na pročelju crkve. Na grbu je pisalo: *Sola gratia tua / et patria / et cor*. Ove riječi na grbu, pričao nam je kardinal Testa, teških očnih kapaka i jedva zamjetna osmijeha, ne sadrže, kako se može činiti, visoku teologiju milosti *de gratia*, nego upućene su Ivanu XXIII: Da sam kardinal, to je samo tvoja milost – *sola gratia tua*, kardinal sam i jer smo zemljaci, jer nam je zajednički zavičaj – *et patria*, i jer smo prijatelji – *et cor*. I tako nam je kardinal Testa otkrio tajnu svoga grba. Duhovito, dovtljivo, iskreno i izvorno: *Sola gratia tua et patria et cor*, tvoja milost, zavičajna povezanost i prijateljstvo. Nama, a ne samo nama, svidjelo se što se Ivan XXIII.,

postavši papa, nije ustručavao svoga vjekovnog prijatelja Testu postaviti kardinalom. Tako ljudski, tako plemenito! Tako smjelo nasuprot mogućih prigovora! Kardinal Testa mu je također ljudski i duhovito odgovorio, zahvalio svojim grbom, riječima grba. Kardinal Gustavo Testa bio je studirao na netom osnovanom Papinskom biblijskom institutu kao i kardinal Ernesto Ruffini 1910.–1913. Dakako da smo mi pitomci, kao i ostali stanovnici zavoda sv. Jeronima, itekako, najvećma kod obroka, ozbiljno ili u pol šale u pol zbilje raspravljali o Koncilu. Tako 6. studenog 1963. kod večere. Zabrinut zbog kritika Rimske kurije koje se čuju na Koncilu don Mario veli: kamo sreće da Koncil nije ni počeo, veli da moli svakodnevno Boga da Koncil što prije završi.

„Otkako traje Koncil, sve više raste moja vjera“, reče don Mario. „Onda bi trebalo da što dulje Koncil traje da vam krjepost vjere što više poraste“, našalio sam se. „Meni svakodnevno raste nada“, reče Joakim. „Što s ljubavlju?“ upitah. „Nju ostavimo za drugi svijet“, Karadjole će. A o Ivanu XXIII. nisu se prestale pripovijedati zgođe, duhovite zgođe. Profesor Maks Pelozza ih je kod objeda (2. lipnja 1964.) nekoliko ispriповjedio. Sve su mi već bile poznate. Osim ove. Ivan XXIII. došao u posjet bolnici „Sveti Duh – Santo Spirito“, dakako, u Rimu, ne u Zagrebu gdje postoji bolnica zvana također „Sveti Duh“. Dotrči sva uzbuđena časna sestra nadstojnica i predstavlja se:

„Ja sam nadstojnica Duha Svetoga – *Io sono la superiora dello Spirito Santo*.“ Na to će Ivan XXIII. s osmijehom: „A ja sam samo na-

mjesnik Isusa Krista – Io son’ invece soltanto vicario di Gesù Cristo.“ Pater Stantić, karmelićanin, kod objeda nam je u samostanu u Remetama među inim zgodama o Ivanu XXIII. što ih čuo je za dugogodišnjega boravka u Rimu ispriповjedio i ovu:

„Jedan prijatelj je nunciju Roncalliju, kasnijem papi Ivanu III., rekao. ‘Znaš da diplomati baš ne govore istinu, a ti govoriš istinu, pa kako se snalaziš među diplomatima, kao diplomat, kao nuncij?’ A on mu odgovorio: ‘Ja govorim istinu, a oni uvjereni da lažem.’“ Brzo se pročulo da je sveti otac Ivan XXIII. bolestan. Najprije se šaptalo, a onda se glasno kazivalo. Kad sam ga vidio zadnji put na prozoru apostolske palače prigodom moljenja podnevnog pozdravljenja s hodočasnici-ma okupljenim na Trgu sv. Petra, bio je sav oronuo.

Možda tjedan dana prije Ivan XXIII. primio je u audijenciju Slavene grada Rima jer su pronađene moći svetog Ćirila, apostola Slavena. I tom prigodom je Papa nakon pročitana govora rekao nešto što nije bilo nigdje napisano:

„Ovo je bilo službeno. A sada bih vam ispriповjedio jednu zgodu svojega skromnoga pontifikata koja mi dolazi ovom upravo prilikom na pamet, a znak je moje povezanosti sa Slavenima.“

Prolomio se pljesak u iščekivanju najavljenoga kazivanja.

“Izabran za papu, izabran za papu. Tijara, krunidba. Preuzimanje Lateranske bazilike sv. Ivana kao rimske katedrale u posjed. Ondje kod sv. Ivana sve se obavlja, ne u sv.

Petru s kojim smo uostalom dobro. Hoteći biti vjeran predaji, obavio sam obrede kod sv. Ivana. Zaključen je obred preuzimanja Lateranske bazilike, završeno preuzimanje rimske katedrale, obavljeno sve što prati ustoličenje pape. Novinari su se razišli. Htio sam međutim učiniti gestu povezanu s mojom negdašnjom službom među Slavenima. Gesta je međutim ostala nezapažena jer novinari su s Laterana bili otišli. Dok smo nai-me silazili od sv. Ivana Lateranskoga s kardinalom dekanom i... (Ovdje je Papa zastao ne mogavši se sjetiti tko je još bio s njime. Okrenuo se tajniku Capovilli: ‘Tko je bio, monsinjore?’ ‘Kardinal Pizzardo’, odgovori tiho tajnik. Zvučnik je međutim prenosio taj za ton niži razgovor Pape s tajnikom, čineći prisno ozračje još prisnijim.) „Dok smo dakle silazili od sv. Ivana Lateranskoga s kardinalom dekanom i kardinalom Pizzardom, zaustavili smo se na moju želju kod bazilike sv. Klementa da se pomolimo na grobu slavenskoga apostola Ćirila; grob je doduše bio prazan i nije se znalo gdje su svečeve kosti, a to nije ni važno, duh je tamo...“

Pohod nije nitko zabilježio ni zapazio jer su se novinari razišli nakon svečanosti u Lateranskoj bazilici. No ja sam jednom o tome pisao (Ivan Golub, Mjesec na Tiberom. Moji spomeni na Papu Koncila, Zagreb, 1986., str. 75–76). Zvali su me s Hrvatske sekcije Vatikanskoga radija da bih to sjećanje ispriповjedio, ali na talijanskom za talijansku emisiju. I to sam učinio. Dobio sam poslije Glasilo Vatikanskoga radija gdje je objavljeno moje kazivanje pod naslovom „Inedito – nepoznato o Ivanu XXIII.“. Tako je Hrvat obznanio

nepoznatu, a znakovitu gestu Ivana XXIII. s početka pontifikata, koju je pred kraj svojega pontifikata papa Ivan XXIII. povjerio okupljenim Slavenima Rima. Dakako da je L'Osservatore Romano objavio govor Slavenima što ga je papa Ivan XXIII. bio pročitao, ali ne i njegovo osobno dodatno sjećanje. Govore koje je na audijencijama čitao mogli smo sutradan pročitati u L'Osservatore Romano. Ali njegova kazivanja nakon pročitavanja govora mogli smo čuti samo uživo. Danas se, vidio sam kod posljednjega pohoda, u bazilici sv. Klementa nalazi spomen-ploča koja bilježi onaj pohod Ivana XXIII.

Ta audijencija Ivana XXIII. za Slavene grada Rima zbila se 13. svibnja 1963., tri tjedna prije nego što će se zbiti njegov posljednji odlazak. Toga dana, 3. lipnja 1963., išli smo, ne samo toga dana, pred baziliku sv. Petra. Silan se je svijet sjatio. Kardinal Traglia, vikar grada Rima, služio je na Trgu sv. Petra misu za umirućega Papu, za „sretan odlazak – profelici exitu“ po starom obredu, po kojemu je misa završavala čitanjem proslova Evanđelja po Ivanu. I dok je misnik – kardinal Traglia čitao riječi: „Bi poslan od Boga čovjek, kome bijaše ime Ivan“, nisam bio jedini koji se okrenuo prema prozoru apostolske palače iza kojega je umirao Ivan XXIII. Poslije mise vraćali smo se u Zavod sv. Jeronima. Probijali se između automobila. Vozači nas kroz prozor auta pitaju kako je s Papom, što je s Papom. Iza nas je išao netko s tranzistorom, držao ga na uhu. Najedanput čujem riječ s tranzistora: „Morto.“

Zaustavljamo se negdje tamo kod Anđeoske tvrđave. Umro papa Ivan XXIII. Ante Tamarut, sudrug, pitomac Zavoda sv. Jeronima, kasnije biskup šibenski, a potom nadbiskup riječki, s kojim sam išao, odmah se prekrizio i započeo Očenaš za dušu Ivana XXIII. Bilo je suza, ganuća i sjećanja. Moje je sjećanje išlo na onu audijenciju kada je papa Ivan XXIII. primio majku i mene. I na onu nezaboravnu večer s plamtećim bakljama na Trgu sv. Petra podno prozora apostolske palače na kojemu se bio pojavio Ivan XXIII. na dan otvorenja II. vatikanskog koncila.

Poslije sam pročitao i smjesta si prepisao kako je mons. Loris Capovilla, osobni tajnik pape Ivana XXIII., priopćio Papi da je kucnuo posljednji čas života. Ivan XXIII. kao mladi svećenik Angelo Giuseppe Roncalli bio je tajnik biskupa Giacomina Marije Radini-Tedeschija u Bergamu, koji je želio da mu tajnik u bolesti kaže kada je došao posljednji čas. Taj je došao 22. kolovoza 1914.

Osobni tajnik Loris Capovilla je rekao Ivanu XXIII. u petak prije Duhova 1963:

„Svetosti, ja vam trebam reći ono što ste vi meni govorili da ste trebali reći svome biskupu Radiniju, čiji ste bili tajnik: Došao je čas oproštaja.“ Ivan XXIII. je na to rekao: „Da čujemo još liječnike.“ Mons. Capovilla je kazao: „Liječnici su mi rekli da vam kažem.“ Došlo je do perforacije tumora i nikakav zahvat više nije bio moguć i izdahnuće je bilo samo pitanje trenutka. Tada je Ivan XXIII. rekao riječi svomemu tajniku koje je, na sreću, on zapisao. Uhvatio je tajnika mons. Capovillu za ruku i kazao: „Radili smo, služili smo Crkvi. Nismo se zaustavljali da skupljamo

kamenje koje su s jedne i s druge strane bacali na nas. A mi ga nismo ni na koga bacili.“ A onda mu je još rekao: „Imamo mnogo prijatelja. Imat ćemo ih još više. Susrest ćemo se u raj.“ Do suza sam ganut. Bile su to oprostajne i proročke i poučne riječi. Velika je stvar moći na samrtni reći: „Ni na koga nisam bacio kamen.“

Blaženi Ivan XXIII. nije tratio vrijeme na sabiranje kamenja! A koliko vremena ljudi potrate na sabiranje kamenja. Pa se ogledavam kakvim me je kamenom tko ošinuo, pa ga opipavam, pa ga pretvaram u izložak, pa o njemu pripovijedam... Ivan nije sabirao kamenje.

Knjigu o Ivanu XXIII. Ivan Golub Mjesec na Tiberom. Moji spomeni na Papu Koncila, Zagreb, 1986., preveli su na mađarski i objavili Ivan Golub, Holdéfeny a Tiberis fölöt, Novi Sad, 1991. Na naslovnici, korici, slika je Ivana XXIII. i ulomak tiskanim slovima. Kod potpisivanja indeksa na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu upitah studenta Mađara iz Vojvodine: što to tu piše. Preveo mi je: „Radili smo, služili smo Crkvi. Nismo se zaustavljali da skupljamo kamenje koje su s jedne i s druge strane bacali na nas. A mi ga nismo ni na koga bacili.“ Očito su urednik i nakladnik prosudili da je u toj rečenici Ivanov autoportret i zato su je stavili uz slikani portret na korici.

Vrijeme pape Ivana XXIII. bilo je vrijeme Pohoda. Bio je to pohod jednostavnosti i topline, pohod smjelosti i blizine, pohod svetosti i vedrine, pojavljenje ljudskosti i duhovnosti, dobrohotnosti i jedincatosti, nesvedivosti i

neponovljivosti.

Netko je rekao, možda i priželjkivao:

„Novi papa ne mora nastaviti Koncil.“

A neki su smatrali da, nakon što je proglašena na I. vatikanskom koncilu dogma o papinoj nepogrješivosti, više nije uopće potrebno održavati ekumenske koncile.

Nisu bila prošla ni 24 sata od izbora za papu, a Ivan XXIII. je, kako bilježi njegov osobni tajnik Loris Capovilla, načinio listu osoba koje će postaviti kardinalima. Na prvome je mjestu bio milanski nadbiskup Giovanni Montini. Je li Ivan XXIII. slutio da će mu on biti nasljednik? Možda je to i priželjkivao. Novi papa Montini uzeo je ime Pavao VI. Papa Pavao VI. je nastavio i završio II. vatikanski koncil.

U nedjelju 29. rujna 1963. otvoreno je drugo zasjedanje II. vatikanskog koncila. U Zavodu sv. Jeronima sam na televiziji pratio svečan čin otvaranja. Govor pape Pavla VI. pratio sam na dah. Rekao je Pavao VI. da će Koncil graditi most prema suvremenom svijetu. Govorio je i o pokojnomu papi Ivanu XXIII. „Ne možemo, a da pri ovom događaju otvaranja drugoga zasjedanja Vatikanskoga koncila ne spomenemo našega predšasnika, blage i besmrtno uspomeno, od nas ljubljenoga Ivana XXIII. Njegovo ime oživljuje u nama, a zacijelo i u vama koji ste imali sreću vidjeti ga na ovom istom našem mjestu, njegov prijazni i svećenički lik kada je 11. listopada prošle godine otvarao prvo zasjedanje ovog Drugoga vatikanskog ekumenskog koncila i izrekao govor koji se Crkvi i svijetu učinio proročkim glasom za naše stoljeće, koji odje-

kuje u našem sjećanju i u našoj savjesti da zacrtamo Koncilu put kojim treba proći i da oslobodimo svoje duše od bilo kakve sumnje, bilo kakve klonulosti koja bi nas zatekla na poduzetom putu koji nije lagan.“

U nastavku govora Pavao VI. se dirljivo obratio samome pokojnom papi Ivanu XXIII:

„O, dragi i velepoštovani papa Ivane, bila hvala, bila pohvala tebi koji si, uvjereni smo, po Božjemu nadahnuću htio i sazvaio ovaj Koncil i time otvorio Crkvi nove putove, učinio da su proključali na zemlji novi vrutci zapretanih i svježih voda nauka i milosti Krista Gospodina. Ti si, ne na poticaj nekoga zemaljskog povoda, niti pod pritiskom neke posebne okolnosti, već pronicući nebeske osnove te mračne i mučne potrebe suvremenoga doba, dohvatio prekinutu nit I. vati-

Nije naša zadaća da samo čuvamo dragocjeno blago, to jest katolički nauk, kao da se trebamo brinuti jedino za starinu, već da se radosni i bez bojazni dademo na posao što ga traži naše vrijeme i tako proslijedimo putem kojim Crkva ide već dvadeset stoljeća.' I nećemo zaboraviti objedinjenje u jednom ovčinjaku onih koji vjeruju u Krista i teže da budu udovi njegove Crkve koju si ti, Ivane, označio kao kuću Očevu otvorenu svima.

kanskog koncila; tako si spontano razobličio nepovjerenje što su ga neki nepravdo izvodili iz toga kao da bi dostajala već vrhovna vlast podijeljena od Krista rimskom prvosvećeniku za upravljanje Crkvom bez pomoći eku-

menskih koncila; pozvao si braću, nasljednike apostolâ, ne samo da nastave prekinuti rad i obustavljeno donošenje zakona, nego da se osjete sjedinjeni s papom. Ti si, postavljajući cilj Koncilu, svim drugim ciljevima pretpostavio pastoralni cilj kao najhitniji i najspasonosniji od svih ciljeva. Nećemo zaboraviti norme koje si ti, prvi otac ovoga koncila, mudro zacrtao i koje valja ovdje ponoviti: 'Nije naša zadaća da samo čuvamo dragocjeno blago, to jest katolički nauk, kao da se trebamo brinuti jedino za starinu, već da se radosni i bez bojazni dademo na posao što ga traži naše vrijeme i tako proslijedimo putem kojim Crkva ide već dvadeset stoljeća.' I nećemo zaboraviti objedinjenje u jednom ovčinjaku onih koji vjeruju u Krista i teže da budu udovi njegove Crkve koju si ti, Ivane, označio kao kuću Očevu otvorenu svima.“ Šapnuh Marku Jozinoviću: „Ovo je himna papi Ivanu XXIII.“ Kada sam kod objeda čuo da je govor trajao jedan sat, nisam mogao vjerovati. Papa je govorio jasno, programski.

„Pavao VI. divno je orisao lik Ivana XXIII. Upravo ga opjevao“, rekoh za stolom.

Za Ivana XXIII. održano je prvo zasjedanje Koncila 1962., za Pavla VI. održano je drugo zasjedanje u jesen 1963., treće zasjedanje održano je u jesen 1964. i četvrto, posljednje, zasjedanje održano je u jesen 1965. Zaključujući posljednje zasjedanje Koncila 7. prosinca 1965. papa Pavao VI. u završnomu je govoru kazao kako ovaj Koncil nije bio sukob, bitka, anatema – što je mogao biti. Usporedio je rad Koncila s djelom milosrdnoga Samaritanca nadvinuta s beskrajnom naklonošću nad čovjeka/čovječanstvo u potrebi, kojemu pritje-

če u pomoć. A dan potom na suncem obasjanu Trgu sv. Petra papa Pavao VI., razdragan, uputio je srdačne poruke svijetu, vladarima, učenjacima, umjetnicima, ženama, radnicima, siromasima, bolesnicima, patnicima, mladeži: „Za Katoličku Crkvu nitko nije stranac, nitko nije isključen, nitko nije daleko“ (Paul card. Poupard, *Il Concilio Vaticano II. Una realtà sorprendente*, u: Istituto Paolo VI, *Notiziario*, n. 63, Brescia 2012, str. 48–49). Papa Ivan Pavao II., koji je uzeo ime po svojim prethodnicima Ivanu XXIII. i Pavlu VI., rekao je svete jubilejske 2000. godine u vezi s II. vatikanskim koncilom: „Ivan XXIII. je otvorio novu stranicu povijesti Crkve.“

Ivan XXIII. je otvorio II. vatikanski koncil. Pavao VI. je nastavio i zaključio II. vatikanski koncil. Ivan Pavao II. je dao koncilski Katekizam. Među nekoliko članova Međunarodne teološke komisije koji su bili na svečanosti proglašenja Katekizma Katoličke Crkve bio sam i ja, član Međunarodne teološke komisije iz Hrvatske (1992.–1997.). Biskup Christoph Schönborn, član Međunarodne teološke komisije, tajnik izdanja Katekizma Katoličke Crkve, kojemu sam, u svoj jednostavnosti, izrazio želju da prisustvujem svečanu činu, predao mi je pozivnicu da pribivam svečanosti u Sala Regia u Vatikanu i na misi zahvalnici u bazilici Santa Maria Maggiore.

Dana 7. prosinca 1992., na spomendan sv. Ambrozija, naučitelja Crkve i učitelja sv. Augustina, u Kraljevskoj dvorani Apostolskoga dvora, pred zborom kardinala, predstavnika biskupskih konferencija, pred

diplomatskim korom i izabranim uzvanicima – svih ravno četiri stotine – papa Ivan Pavao II. je točno u podne proglasio Katekizam Katoličke Crkve. Samo proglašenje nazvao je „jednim od najvećih događaja u novijoj povijesti Crkve“ i zahvalio Bogu „što mu je podario da skupa s nama doživi taj događaj neusporediva bogatstva i značenja“. Potresnim je glasom Katekizam Katoličke Crkve nazvao darom Crkve ukorijenjenim u prošlosti, podanim sadašnjosti, okrenutim budućnosti, naslovljenim svima koji traže Boga.

Biskupska sinoda 1985., povodom 20. godišnjice zaključenja II. vatikanskog Koncila, bila je predložila da se načini Katekizam Katoličke Crkve. Sljedeće 1986. godine Papa je povjerio povjerenstvu dvanaestorice kardinala i biskupa, pod predsjedanjem kard. Josepha Ratzingera (današnjega pape Benedikta XVI.), da pripravi nacrt Katekizma koji su tražili sinodalni oci. Povjerenstvo je pratilo rad stvorenoga uredništava biskupa i stručnjaka. O nacrtu Katekizma su se očitovali svi katolički biskupi, biskupske konferencije, Biskupska sinoda, kao i teološka i katehetska učilišta:

„Spravom možemo reći da je ovaj Katekizam plod suradnje cijeloga episkopata Katoličke Crkve... Stjecaj tolikih glasova doista izražava ono što možemo nazvati ‘simfonijom’ vjere. Tako izrada ovoga Katekizma odražava kolegijalnu narav episkopata: svjedoči o katoličanstvu Crkve“, riječi su rimskoga biskupa pape Ivana Pavla II. napisane u apostolskoj konstituciji *Fidei depositum* za objavljivanje Katekizma Katoličke Crkve

prema Drugome vatikanskom saboru. Slušajući govore i gledajući prisutni zbor kardinala, predstavnike biskupskih konferencija, osjetio sam bilo biskupskoga kolegija. Katekizam Katoličke Crkve je Katekizam II. vatikanskog koncila i po tome što je i u postanku in fieri i u opstanku in facto esse tvorba biskupskoga kolegija na čelu s rimskim biskupom papom, što je posebna stečevina II. vatikanskog koncila. Kako se ne prisjetiti Marka Antuna de Dominisa (Rab, 1560. – Rim, 1624.), nadbiskupa splitskoga, primasa Hrvatske i Dalmacije, koji je u biskupskome kolegijalitetu vidio ključ jedinstva Crkava, uistinu preteče II. vatikanskog koncila.

Kardinal Ratzinger je kod čina proglašenja Katekizma Katoličke Crkve cvao. Osjetio se ushit prisutnih. Kipovi što tvore vijenac što veže svod i zidove dvorane koja se ne zove uzalud Kraljevskom kao da su ispružili još više glave i isturili koljena da vide događaj kakva nije bilo od 1566. kada je proglašen Katekizam Tridentskoga koncila. Vrhovni je svećenik, rimski biskup, papa Ivan Pavo II. u ushitu – davno ga ne vidjeh tako radosna – prošao raskriljenih ruku, kao na krilima, Kraljevskom dvoranom.

Kao posljednji, semplice prete, u zadnjem redu, dakle bit će kao 400. sudionik svečanosti našao sam se tik do zbora Capella Sistina. Njime je ravnao maestro Bartolucci. Bio sam u prilici izraziti udivljenje njegovu zboru i njegovoj ravnateljskoj palici. Nikada do sada nisam imao prigodu njima nešto reći nego ih samo ushitno, vazda ushitno čuti. Ne sjećam

se što mi je maestro rekao i da li mi je što rekao. Kardinal Ratzinger kao papa Benedikt XVI. učinit će maestra Bartoluccija kardinalom. Veliki učitelj – maestro, o čijoj je ravnateljskoj palici visila raspjevana „dječurlija“, razigrana „mladež“ i zrela muževnost – tom palicom će si otvoriti vrata raja.

Dan potom, 8. prosinca 1992., na svetkovinu Bezgrješnoga začeca Marijina, slušao sam i gledao Ivana Pavla II., papu slavenske krvi, u bazilici Svete Marije Velike (Santa Maria Maggiore) – u kojoj su ono pred više od jedno tisućljeće na oltar bili položili bogoslužne knjige na slavenskome jeziku slavenski apostoli Ćiril i Metod – kako Katekizam Katoličke Crkve i sve okupljene uspoređuje s čudesnim suzvučjem-simfonijom i Katekizam naziva koncilskim katekizmom. Gledajući, osjećajući ushit pape Ivana Pavla II. u bazilici Svete Marije Velike u misi zahvalnici za ostvaren Katekizam Katoličke Crkve i dan prije u Kraljevskoj dvorani u Apostolskoj palači, u činu proglašenja Katekizma Katoličke Crkve, osjetio sam kako Papa upisuje Katekizam krupnim slovima u svoje poslanje, u svoj život. Ivan XXIII. je otvorio, Pavao VI. zaključio II. vatikanski koncil, a Ivan Pavo II. podario je Crkvi i svijetu koncilski katekizam. I time se je uvrstio u koncilske pape.

I ja sam imao razloga u bazilici Svete Marije Velike – Santa Maria Maggiore zapjevati „Te Deum laudamus – Tebe Boga hvalimo“ jer mi je kao studentu/učeniku teologije bilo dano onoga 11. listopada 1962. prisustvovati otvorenju II. vatikanskog koncila

i pribivati na prvoj sjednici Koncila i jer mi je kao teologu Međunarodne teološke komisije dano prisustvovati činu proglašenja koncilskoga Katekizma Katoličke Crkve što ga je potpisao svojom rukom papa Ivan Pavao II., koji nosi u svom imenu dvojicu koncilskih papa, s nadnevkom: „Dano 11. listopada 1992., na tridesetu obljetnicu otvorenja Drugog vatikanskog općeg sabora, četrnaeste godine mojeg pontifikata.“

Na konzistoriju 2. veljače 1983., na Svijećnicu, Ivan Pavao II. učinio je zagrebačkoga nadbiskupa Franju Kuharića kardinalom. Nadbiskup me je pozvao da skupa s Vladom Stankovićem budem njegov pratilac na konzistorij. Kao novostvoreni (creatus) kardinal na povratku iz Rima hodočastio je u Loreto. S njime pomoćni biskup zagrebački mons. Đuro Kokša, Vladimir Stanković i ja. Obradovao sam se. Nikad nisam bio u Loretu. Litanije lauretanske (loretske) idu u prve molitve što sam ih čuo pjevati. Kako smo ih samo svake nedjelje na drugi način pjevali kod večernjice u Kalinovcu. Nestale su večernjice, izgubile se Litanije lauretanske, ostala je samo sjetna uspomena. Putu u Loreto radovala sam se i zato što ću ondje vidjeti mons. Loris Capovillu, nekoć osobnoga tajnika pape Ivana XXIII., sada nadbiskupa i ravnatelja lauretanskoga/loretskog svetišta. Pred ulazom u svetište stoji brončani kip Ivana XXIII., kao spomen na njegov pohod Loretu prije otvaranja II. vatikanskog koncila. U svetištu smo imali misu u nazaretskoj kućici iz višejezičnoga misala u kojemu se je nalazila i misa na hrvatskome in lingua slava. Tu je 1649. u Loretu tiskan – kako kaže jezikoslov-

vac akademik Radoslav Katičić – prvi pravi rječnik hrvatskoga jezika Hrvata Jakova Mikalje Blago Jezika Slovinskoga illi Slovnik u Komu izgovarajuse rijeci slovinske Latinski, i Diacki. – Thesaurus Linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum, in quo verba Illyrica Italicè, & Latinè redduntur. Labore P. Iacobi Micalia societ. Jesu collectum. Et sumptibus Sacrae Congregationes de Propaganda Fide impressum. Laureti; Apud Paulum, & Io: Baptistam Seraphinum. 1649. Cum DDD. Superiorum Permissu. Stranica 926. Isusovac Mikalja, objavljujući svoj hrvatsko-talijansko-latinski rječnik, nije mogao slutiti da će za 333 godine u Loretu hodočasnici iz Hrvatske služiti svetu misu na jeziku, hrvatskome jeziku, kojega je on rječnik načinio. Tu je u Loretu bio i Ilirski/Hrvatski zavod. Koliki li su našijenci tu učili svetu teologiju!

Poslije mise su nas kapucini, opslužitelji svetišta, povelu u obližnju odaju i ponudili nas čašicom amara, proizvodom njihove kuće i svježim pecivom. Netko je upitao za monsinjora Capovillu. Uskoro se pojavio u sutani visok, debelih stakala na očima, prosjed mons. Loris Capovilla, nadbiskup i ravnatelj loretskoga svetišta. Dvadeset je upravo godina kada je – vidio sam na televiziji – suznih očiju utisnuo cjelov u mrtvo lice Ivana XXIII. Šutio je sjedeći s lijeva kardinalu Kuhariću, a onda je progovorio: „Otvaranje Crkve prema Istoku počelo je s vašim predšasnikom (nadbiskupom Franjom Šeperom). Onaj proncljiv govor pape Ivana XXIII. o smrti kardinala Stepinca bio je početak.“

Uključio se s osmijehom mons. Kokša riječima: „Da, kada je Papa s pohvalom rekao

da je vlast dopustila kardinalov ukop (u zagrebačkoj katedrali) kao što je Pilat dopustio Isusov ukop.“ „I onaj sudar što ga je imao kardinal König idući na sprovod kardinalu Stepincu doprinio je otvaranju. Bečki je kardinal bio u bolnici, gdje ono?“ nastavio je mons. Capovilla. „U Varaždinu“, reče kardinal Kuharić. „Bili su i liječnici i vlasti vrlo pažljivi. Kardinal König je Papu izvijestio kako su s njime ljubazno postupali i u bolnici i od strane (komunističke) vlasti.“

Nadbiskup Capovilla je ispriopovjedio kako je uvjeravao papu Ivana XXIII. da pozove na II. vatikanski koncil i sporne biskupe iz Kine. Reče da je kleknuo pred Papu neka preko Kaira uputi poziv kineskim biskupima da dođu na Koncil. Kardinali su međutim to smatrali neprimjerenim. Na to je mons. Capovilla uvjeravao Papu da ga jednodušnost odbijanja od strane kardinala ne pokoleba, možda je to ipak stav samo jednoga od njih koji je onda druge pridobio za svoje stanoviše. Dok je ovo govorio, nadbiskup Capovilla zamalo da nije zaplakao od tuge što je jedna povijesna prilika propuštena. Na to je nadovezao: „I poslije Ivanove smrti smatrali su da treba malo zaustaviti otvaranje prema Istoku (komunističkim zemljama) takozvanu istočnu politiku. Nakon dvije godine sretne u Državnom tajništvu mons. Casarollija u clergymanu (kasnijega kardinala i državnoga tajnika Vatikana). Pozdravim ga. ‘Ne pitate me kamo idem?’ upita i odgovori: ‘U Čehoslovačku. Dvije smo godine izgubili.’“ Nadbiskup Capovilla spomenuo je nadalje oko čega je Ivan XXIII. osobito nastojao: „Prvo da svaka biskupija ima biskupa; drugo,

da biskupija ima sjemenište, i treće, da biskupi mogu saobraćati s Rimom. To je bilo ono osnovno, a drugo potom.“ Mons. Capovilla naveo je riječi Ivana XXIII: „Crkva ima mnoge neprijatelje, no ona nikomu nije neprijatelj.“

Mons. Capovilla se sjetio i Ivanova načina: „Papa Ivan znao je i teške stvari reći na otmjenu (duhovitu) način. Tako je rekao nekim (Židovima?): ‘Ja sam Josip, vaš brat.’ A zna se kakva su bila Josipova braća.“ Pri oproštaju rekoh nadbiskupu Capovilli: „Spremam knjigu o Ivanu XXIII.“

I stisnuh kao relikviju ruku koja je ruku o ruku pratila pontifikat Ivana XXIII., pape Koncila. U Zagrebu sam napisao pismo nadbiskupu Lorisu Capovilli u kojemu sam ga prostodušno zamolio da napiše predgovor mojoj knjizi o Ivanu XXIII. (Mjesec nad Tiberom. Moji spomeni na Papu Koncila, Zagreb, 1986.) I napisao je.

Nadbiskup mons. Loris Capovilla dao je sastavak o Ivanu XXIII. kao papi tradicije i tranzicije *Venticinque anni dalla morte di Giovanni XXI-II il Papa della Tradizione e della transizione* s nadnevkom „Sotto il Monte Giovanni XXIII, 28. ottobre 1990“ za spomenicu/zbornik o mojoj šezdesetoj godini života *Homo imago et amicus Dei, Miscellanea in honoreo Ioannis Golub*. Curavit rditionem Ratko Perić. *Pontificium Collegium Croaticum sancti Hieronymi, Romae* 1991 (str. 27–53). Na završetku povezuje zbornik s četiri konstitucije II. vatikanskog koncila. S čestitkom „Alcarissimo fratello e amico Ivan Golub. Ad multos annos! – Predragom bratu i prijatelju Ivanu Golubu. Ad multos annos!“

Spomenut ću da sam Vijeću Katoličkoga fakulteta u Zagrebu bio podnio prijedlog da se podijeli počasni doktorat honoris causa osobnim tajnicima dvaju koncilskih papa, zaslužnima za suradnju s povijesnim papa-ma, mons. Lorisu Capovilli, osobnome tajniku pape Ivana XXIII., i mons. Pasqualeu Macchiju, tajniku pape Pavla VI. Nije bilo na Vijeću dovoljno glasova da se prijedlog usvoji. To me je rastužilo. Bilo bi to na čast dvojici počašćenih, a i na diku samome Teološkom fakultetu u Zagrebu, u Hrvatskoj. Međutim, nije tome tako davno, Ruska akademija znanosti podijelila je počasni doktorat mons. Lorisu Capovilli iz područja povijesti. Što nije učinila katolička Hrvatska, učinila je pravoslavna Rusija.

Pratio sam unutar svojih mogućnosti i postojećih zadatosti koncilske rasprave o pojedinim shemama, odnosno koncilskim dokumentima u nastajanju. Čitao sam svakodnevna izvješća s Koncila u L'Osservatore Romano. U to sam doba naime spremao doktorsku disertaciju na Gregorijani i pohađao predavanja na Papinskome biblijskom institutu. No ta okolnost bila je ne samo otežavajuća, jer je studiranje tražilo gotovo sve vrijeme, nego i pomagajuća. Svatko je naime negdje nešto naučio o radu u koncilskoj dvorani i o tome pripovijedao u predasima među satovima predavanja. Profesor Guy de Broglie, kod kojega sam slušao specijalna predavanja o milosti na Gregorijani, koncilski stručnjak/peritus nekih koncilskih otaca/biskupa, pripovijedao mi je o radu Koncila. On je u prvoj godini svojega profesorskog poziva na Katoličkome institutu u Parizu

među slušačima imao jednoga Hrvata, Đuru Gračanina (mojega poslije profesora u Zagrebu), a na posljednjoj godini profesure na Gregorijani u Rimu imao je opet među slušačima jednoga Hrvata, Ivana Goluba, mene. Objavljivanje koncilskih dokumenata Dokumenti, njih šesnaest, jest događaj. Probrano natuknjujem s rečenicom-dvije što je novost dotičnoga dokumenta.

Konstitucijom o svetoj liturgiji, Sacrosanctum Concilium, uvodi se narodni jezik u liturgiju. Kao primjer narodnoga jezika u liturgiji naši su biskupi jednoga dana na Koncilu misu zaziva Duha Svetoga služili na staroslavenskome. Nije pitanje postojanja narodnoga jezika u nekome istočnom katoličkom obredu. Nego je pitanje postoji li gdje narodni jezik u rimskome obredu. Misom na staroslavenskome hrvatski su biskupi koncilskim ocima zorno pokazali da u rimskome obredu postoji misa na narodnome jeziku. Na staroslavenskom. Kod uvođenja toga jezika u liturgiju rimskoga obreda bio je to živi jezik onoga doba. No jezik je antikviran ostao i tako se očuvao u liturgiji, ali je to narodni jezik u rimskome obredu. To je bilo važno. Veoma važno za uvođenje narodnoga jezika, živoga jezika u liturgiju.

Konstitucija o Crkvi, Lumen gentium, donijela je ključnu postavku na početku. Crkva se je obično nazivala, definirala kao „societas perfecta – savršeno društvo“. Ne bezgrješno, nego savršeno, kao ustanova/struktura. Koncil ne ide tim utrtim putem. Otvara novu stazu. Crkva se naziva/definira kao misterij.

Nadalje, Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes*, govori o povezanosti Crkve i svijeta: „Zajednica kršćana povezana je s ljudskim rodом i s ljudskom poviješću“ (br. 1).

I Konstitucija o božanskoj objavi *Dei verbum* – o kojoj se vodila na Koncilu vatrena rasprava, naime o izvorima objave, postoje li dva izvora predaja i Sveto pismo ili samo jedan – Sveto pismo – donosi rješenje da postoje dva izvora: „Sveta predaja i Sveto pismo su međusobno povezani i združeni“ (br. 9), „sačinjavaju jedan sveti poklad Božje riječi koji je povjeren Crkvi“ (br. 10). Sveto pismo niče iz predaje; najprije se pripovijeda, a onda se piše.

Od dekreta treba spomenuti dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*. Crkvenost se proteže dotle dokle ide krštenje. Time je priznata crkvenost svim kršćanima. Ali puno zajedništvo je tek u euharistiji. Krštenjem se ostvaruje temeljna crkvenost (br. 14–19). Juraj Križanić je 300 godina prije II. vatikanskog koncila rekao da je kijevska, moskovska pravoslavna zajednica Crkva i zvao ju je Kijevska crkva, Moskovska crkva. Prije Koncila, davno, on je kao katolik te zajednice nazvao Crkvom. U tomu je smislu preteča II. vatikanskog koncila. Preteče ekumenizma su našijenci Marko Antun de Dominis, teolog pomirenja s kršćanskim Zapadom, učenjem o biskupskome kolegijalitetu, i Juraj Križanić, teolog pomirenja s kršćanskim Istokom, učenjem o osnovnoj crkvenosti pravoslavnih Crkava.

Dekret o pastirskoj službi biskupa, *Christus Dominus*, donosi novost da je biskupstvo sveti red. Odonda se ne govori o konsekraciji biskupa nego o ređenju biskupa. Nadalje, i to je osobito važno, biskupi u jedinstvu s rimskim biskupom papom tvore biskupski kolegij, gdje je svaki biskup odgovaran i zadužen za sveukupnu Crkvu i za svoju mjesnu Crkvu. Preteča te stečevine II. vatikanskog koncila bio je Marko Antun de Dominis (Rab, 1560. – Rim, 1624.), teolog i pobornik biskupskoga kolegijaliteta. Sjećam se razgovora nas svetojeronimskih pitomaca s našim ondje stanujućim biskupima u vrijeme Koncila. Biskupi su govorili da jedna od najvećih stvari što su naučili od II. vatikanskog koncila jest spoznaja da je biskupstvo sveti red, da je biskup apostol s drugim apostolima, član apostolskoga/biskupskoga zbora, da biskupi nisu činovnici Rimske kurije. Prije nisu bili svjesni svoje samostojnosti i za svaku sitnicu su se, kako je jedan koncilski otac/biskup naglasio na Koncilu, obraćali Rimskoj kuriji.

„Kad ne bi bilo drugoga ploda,“ rekoh (6. studenoga 1963.) u razgovoru s Marijanom Valkovićem, „do toga da biskupi postanu svjesni sebe, Koncil bi uspio. Glavno je da se otvore vrata, a vrijeme će oblikovati stvari.“ Dekret o životu i službi svećenika *Presbyterorum ordinis* kaže: „Služba prezbitera je povezana s biskupskim redom, učestvuje u autoritetu kojim sam Krist svoje tijelo izgrađuje, posvećuje i upravlja... Prezbiteri... se upriličuju Kristu svećeniku da mogu djelovati u ime Krista koji je Glava Crkve“ (br. 2).

S prethodnim je povezan Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatum totius*. Tri-dentski je koncil uveo sjemeništa. 1500 godina nije bilo sjemeništa, a bilo je svećenika. Drugi se vatikanski koncil nalazio pred odlukom da li da ne bude ili da bude sjemeništa. Odluka je bila vrlo jednostavna: da se naime spoji staro i novo. Ostaju sjemeništa i uvode se novine: "Provode se vjekovima prokušani zakoni i uvode novine" (Uvod). Uspostavlja se pastoralni lik sjemeništa: „Velika su sjemeništa neophodna za izobrazbu svećenika. Sav odgoj pitomaca u njima treba da ide za tim da se oni izgrade kao pravi pastiri duša po uzoru našega Gospodina Isusa Krista, Učitelja, Svećenika i Pastira“ (br. 4).

Novost je dekret *Apostolicam actuositatem* o apostolatu laika: „Laici mogu svoje apostolsko djelovanje vršiti pojedinačno ili pak okupljeni u različite zajednice ili udruženja“ (br. 15).

Dalekovidna je bila deklaracija *Nostra aetate* o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama. Ključan je stav: „Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke, koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one istine koja prosvjetljuje sve ljude. Ali ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista, koji je put, istina i život' (Iv 14,6), u kome ljudi nalaze puninu religioznoga života, u kome je Bog sve sa sobom pomirio“ (br. 2). Ova će deklaracija

izazvati ne mali otpor nekolicine i uz još druge zamjerke Koncilu stvoriti otpad nekih od crkvenoga zajedništva. Kao član Međunarodne teološke komisije u Vatikanu (1992.-1997.) bio sam u potkomisiji koja je spremala dokument *Kršćanstvo i religije*. Dokument je objavljen.

Vratio sam se u rujnu 1964. iz Rima, ovjenčan doktoratom svete teologije, osposobljen licencijatom/magisterijembiblijskih znanosti i nadasve oduševljen Drugim vatikanskim koncilom, koji će 1965. završiti.

Zanosna koncilska, i pokoncilska, povorka, kako ona koju sam ostavio u Rimu, tako i ona koju sam našao u Domovini, ako se može uspoređivati malo s velikim, predstavljala je oduševljeni exodus, nošen nadom i obećanjima danima na Sinaju koji se zove II. vatikanski koncil. Kakvo je to bilo doba? Govorim iz iskustva. Bilo je to vrijeme crkvenoga buđenja. Od dremljivosti, od tromosti, od jednoobraznosti, vrijeme očekivanja novoga doba, veće spremnosti za neizvjesno. Doba veće otvorenosti za moguće i buduće, doba izmirenja sa svijetom. Bilo je to kao proljetni zrak kada nadire toplina, kada sve pupa kao proljeće puno obećanja i crkvenoga preporoda. Doba u kojemu se imalo puno povjerenja, kada se posebno vjerovalo i u Boga i u ljude. Kada se strah stao zamjenjivati stvarnom ljubavi; bilo je to doba dogovora i razgovora, traženja i nalaženje, uspjeha i grješaka, no vrijeme kada se imalo strpljenja, gdje se nije trošilo glavninu crkvene, eklezijalne snage na grčevito pritezanje kočnica, ali se nije ni ispuštalo kočnice iz ruke.

To doba bilo je nalik na mladost ili pomlađenje Crkve, na svjež zrak u drevnim prostorijama, na proljeće Crkve, na nove Duhove, kako je to slikovito rekao začetnik Koncila blaženi Ivan XXIII. Rekao bih: bilo je to doba pohoda koje je brzo postalo prošlost. Bilo je to doba kao doba zaljubljenosti, nakon kojega slijedi doba ljubavi. Zanos zaljubljenosti splasne, a onda dolazi stvarnost ljubavi sa svim svojim sastavnicama. Ja sam svjedok, iskusnik toga doba, doba zanosa i doba svakodnevnosti, nezaboravna zanosa, no i svakodnevice s oduševljenjem i s predanim radom, ali i sa sporenjima i osporavanjima. Riječju: doba rasta sa svim zakonitostima svakoga rasta.

Još ću samo spomenuti kako je bilo s prijemom II. vatikanskog koncila ovdje kod nas. Najveća novost bila je misa na narodnome, živom, hrvatskom jeziku. Nezaboravan mi je dan, zapravo jutro, kada sam prvi put služio svetlu misu na hrvatskome jeziku. U zagrebačkoj katedrali, u kapelici bl. Augustina Kažotića, na dnu sjevernoga tornja. Misi je pribivala moja majka koja me je naučila hrvatski i zato je, kako se to kaže, materinski jezik hrvatski. S njom je bila i njezina sestra Hedviga Orač.

Prvo pak što je izašlo u vezi s vatikanskim koncilom jest Glas s Koncila. Prvi broj nosi nadnevak 4. listopada 1962. Izišao je daleko uoči otvaranja II. vatikanskog koncila u skromnu ruhu, umnožen ciklostilom. Uvod je napisao generalni vikar, prof. dr. Stjepan Bakšić, nekoć urednik Katoličkoga lista, uvod dostojan teologa:

„Ne radi se tu o nekoj običnoj novinarskoj publicistici, a još manje o zadovoljavanju

neke ljudske radoznalosti, mi smo kršćani, katolici, članovi Crkve koja je Kristovo otajstveno tijelo. Svi zajedno s Kristom sačinjavamo jedan nadnaravni organizam, stoga, što god se u Crkvi događa, stvar je naša, tiče se sviju nas, i što netko življe i svjesnije suosjeća s Crkvom to je na življi i savršeniji način s Kristom vezan, to je potpuniji kršćanin.“

Glas s Koncila preobrazit će se u Glas Koncila sa znakovitim sunaslovom Novo lice Crkve izišavši knjigotiskom u 40.000 primjeraka, kao dvotjednik s nadnevkom 29. rujna 1963. Prijeći će s vremenom na tjednik, a naklada će mu doseći i nekad preteći oko 180.000 primjeraka. Pojedinci bi ušli u crkvu toliko koliko je trebalo da sa stolica kod vrata uzmu Glas Koncila i brže izađu da ih tko ne opazi i ne prijavi komunističkim vlastima i stvori im neprilike na radnome javnom mjestu. I Glasu Koncila je 50. godišnjica postojanja i djelovanja. Glas Koncila je bio i jest promicatelj duha Koncila i čuvar hrvatskoga jezika i u nesklonim vremenima. Stalan sam suradnik Glasa Koncila člancima, izvješćima, crticama...

Godinu dana poslije zaključenja II. vatikanskog koncila 1966. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić, dr. Josip Turčinović i ja utemeljili smo ekumensko glasilo Poslušni Duhu. Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja. Profesor Šagi-Bunić bio je glavni urednik, a dr. Turčinović i ja urednici. Poslušni Duhu je jedan od plodova nadahnutih II. vatikanskim koncilom, jedna od prvina II. vatikanskog koncila kod nas. Bio je kratka vijeka. Oživljen je kao Poslušni Duhu: Časopis Instituta za ekumensku teologiju i

dijalog Juraj Križanić. Kao jedini urednik iz vremena nastanka Poslušni Duhu izabran sam za glavnoga urednika u vrijeme – 1999. – mnome pokrenuta „uskrišenja“ časopisa. Za izvršnoga sam urednika predložio dr. Juru Zečevića, pročelnika Katedre ekumenske teologije. Poslušni Duhu treba napokon upravo o 50. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncila nastaviti izlaziti.

Utemeljio sam već prve godine svojega rada na Katoličkome bogoslovnom fakultetu 1964./65. časopis Spectrum – pokušaji i prinosi studenata bogoslovije. Bio sam prvi glavni i odgovorni urednik, dok časopis nije ojačao, tako da su uredništvo mogli preuzeti studenti. Prvi je broj izašao 1967. ciklostilom i izlazi do danas, dakle 40 godina, sada tiskom.

Spectrum nastaje kada završava II. vatikanski koncil. Predstavlja jedan od prvih Koncilom nadahnutih pothvata u Hrvatskoj. Spectrum je časopis svih, ne samo zagrebačkih studenata teologije, ma gdje oni bili u domovini ili u inozemstvu. Napisah u Uvodnoj riječi: „Svrha mu (Spectrumu) je priopćivanje teoloških i književnih prvina, gradnja mostova između katedre i ambona, između škole i života, između teorije i prakse.“ Spectrum je i neka vrsta uredničkoga i spisateljskog vježbališta gdje se spremaju budući urednici i pisci. Tako je prečasní mons. Ivan Miklenić, danas glavni urednik Glasa Koncila, bio glavni urednik Spectruma, nakladnik Franjo Kiš također...

Od 1971. izlazi i niz Biblioteka Spectrum u kojemu se objavljuju izvorna i prijevodna,

poglavitito pedagoška, psihološka i antropološka djela. Prva u nizu je moja knjiga Na putu po bogoslovijama Evrope (Zagreb, 1971.). Knjiga o studijskome putu koji sam poduzeo kao rektor Nadbiskupskoga bogoslovskeg sjemeništa u Zagrebu.

U sklopu Spectrumovih djelatnosti utemeljio sam 1968. prvu sustavnu, stručnu teološku bibliografiju kod nas, Hrvatsku kršćansku bibliografiju s međašnim događajem novije kršćanske povijesti, najavom naime II. vatikanskog koncila pape bl. Ivana XXIII. godine 1959. Pod mojim vodstvom bibliografiju su radili studenti teologije. Nastavili su je pod vodstvom profesora dr. Alde Starića, dr. Vlade Košića, a sada je rade pod vodstvom profesora dr. Petra Bašića. Prvi svezak za 1959. izašao je u Zagrebu 1977. Rastom se Bibliografija 1981. preoblikovala u Bibliographia Sacra Croatica pri časopisu Bogoslovska smotra, kojoj je bio glavni urednik neprežaljeni pokojni Marko Mišerda, a sada se Bibliografija nalazi u sklopu Odjela za hrvatsku sakralnu bibliografiju Instituta za ekumensku teologiju i dijalog „Juraj Križanić“ na čelu s prof. dr. Petrom Bašićem.

Spectrumu se pridružila 1968. Bogoslovska tribina, koja se odlikuje pluralnošću tema i govornika. Osobito je bila nadahnuta duhom i slovom II. vatikanskog koncila. Izašao je i zbornik održanih „koncilskih“ predavanja na Bogoslovskoj tribini pod naslovom Jeke jednoga Koncila.

Gledao sam mlade ljude, studente, pune snage. Nalikovali su mi onim radnicima iz

Evandjelja koji stoje pa ih gospodar vinograda pita što stoje besposleni, a oni odgovore: „Jer nas nitko nije najmio.“ Bogoslovi ovi nisu stajali besposleni, no njihova mladenačka snaga mogla je obuhvatiti još nešto posla. Kojim su žarom i zanosom radili u svim razgranatim Spectrumovim djelatnostima!

Sjećam se i svoje majke koja mi je rekla:

„Ti bi celomu selu našel posla.“

Uočavao sam za što je tko nadaren i u to ga uključivao. A darovi su različiti. Svoje prve profesorske godine ugradio sam u temelje i rast Spectruma i njegovih djelatnosti zahvaljujući suradljivosti studenata. Ne žalim. Pače, ponosim se. A o Spectrumu – govorim u intervjuu o 10. godišnjici časopisa Časopis – to su ljudi, objavljenu u časopisu Spectrum 11 (1977), br. 1, str. 37–40 i u intervjuu Ivan Golub, utemeljitelj prije 40 godina, objavljenu u Spectrumu 40 (2008) br. 1–2, str. 156–168. I Spectrum ide k svojoj 50. godišnjici utemeljenja.

U svrhu poznavanja misli II. vatikanskog koncila nadbiskup zagrebački Franjo Šeper, koncilski otac, utemeljuje u Zagrebu 1968. godine ustanovu, nakladničku kuću Kršćanska sadašnjost. Centar za koncilsku istraživanja, dokumentaciju i informacije. Pokretači, vodeći djelatnici i urednici su profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Tomislav Šagi-Bunić, Josip Turčinović i Vjekoslav Bajsic. Kršćanska je sadašnjost danas vodeća kršćanska nakladnička kuća.

Drugi vatikanski koncil, koji je zaklopio vratnice u vatikanskoj bazilici 1965., zov je na povratak izvorima: Svetomu pismu i crkvenoj predaji. A kod nas nema Biblije,

kako se veli, „ni za lijek“. Promišljanja da se tome doskoči bezizgledna su. I tada se događa čudo zvano Zagrebačka Biblija.

Čudo je da 1968. kada vrije vrijeme od lijevih, vjeri nesklonih opredjeljenja, kada kod nas vlada vlast koja sustavno potiskuje vjeru, popuštajući povremeno uzde, izlazi u Zagrebu, u Hrvatskoj, i Biblija. I to na pobudu takozvanoga društvenog iliti državnoga izdavača Stvarnosti. To, kako bi se reklo, nitko nije mogao ni u snu pomisliti. Zagrebački nakladnik Stvarnost krajem 1966. i početkom 1967. poziva bibličare Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu da pripreme prijevod Biblije, onoga Fakulteta koji je prije 15 godina (1852. godine) de facto ne i de iure bio isključen iz Zagrebačkoga sveučilišta. Glavni urednici su joj bibličar Bonaventura Duda i književnik Jure Kaštelan. Surađuju biblijskii književni stručnjaci. Biblija izlazi u Zagrebu kod nakladnika Stvarnost 1968. Poslije prelazi k nakladniku Kršćanska sadašnjost. Doprinosila je i doprinosi promicanju duha II. vatikanskog koncila koji je rekao da je “Biblija duša teologije”. I ne samo teologije.

Sustav predavanja na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu trebalo je preustrojiti od novoskolatičkoga ustrojstva u ustrojstvo u duhu Vatikanskoga koncila. Nije bilo priručnika. Latinski je jezik zamićen živim narodnim jezikom. Pisao sam, prevodio. Slušači su bili predani suradnici i u prevođenju pod mojim vodstvom i u tehničkom ciklostilskom izdavanju pomagala i priručnika, skripata. I tako smo hvatali korak s poslijekoncilskim teološkim vremenom.

Od 1969. do 1972., ostajući profesorom, bio sam – imenovan od biskupa Franje Kuharića – rektor Nadbiskupskoga bogoslovskeg sjemeništa u Zagrebu. Vicerektorom je imenovan Franjo Jurak, župnik župe bl. Marka Križevčanina na Trešnjevki u Zagrebu, duhovnikom Nikola Stojanović, župnik župe sv. Terezije u Trnju u Zagrebu, ekonomom Josip Klarić, župnik župe sv. Jurja u Vrbovi. U duhu II. vatikanskog koncila, pastoralnoga koncila, uzeo sam za suradnike svećenike pastoralce-dušobrižnike iz pastve. To doba zvao bih: „Kad sam krotio mlade lavove.“

Radio sam svim snagama i žarom mlada čovjeka – imao sam 40 manje jednu godinu – sa suradnicima oko preustrojstva sjemeništa od lika tridentskoga sjemeništa, nalična samostanu, u lik vatikanskokoncilskoga sjemeništa, udomljena u mjesnoj Crkvi.

Tridentski je koncil osnovao sjemeništa. Drugi ih je vatikanski odlučio zadržati, ali i preobraziti. Svaka pregradnja zdanja uključuje prijelazno razdoblje stanovita nereda. S tim treba računati. S time smo računali mi, s time će, očekivali smo, računati i drugi. Vodio sam se riječima Evanđelja o pozivu apostola: „(Isus) pozove koje sam htjede. I dođoše k njemu. I ustanovi dvanaesticu da budu s njime i da ih šalje propovijedati“ (Mk 3,13-14). U tomu sam smislu pitao svakoga pristupnika svećeničkome ređenju je li voljan „biti s uskrslim Isusom“, biti mu prijatelj i biti poslan propovijedati. Svećenik je prijatelj Krista Isusa na poseban način. U latinskome postoji izraz „amicus – prijatelj“ i „amicissimus – vrhunski prijatelj“. Svaki je kršćanin „amicus Iesu –

prijatelj Isusov“, a svećenik je „amicissimus Iesu – vrhunski prijatelj Isusov“. Također sam se vodio riječima Poslanice Hebrejima da se svećenik „uzimlje od ljudi i postavlja za ljude u odnosu prema Bogu“ (Hebr 5,1). Svećenik se uzimlje od ljudi svojega vremena za ljude svojega vremena. Što je sjemenište? Sjemenište je danas za sutra.

Vodio sam se Svetim pismom i Dekretom II. vatikanskog koncila o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatum totius*.

Pitomaca, bogoslova, bilo je u kući, u samom sjemeništu, Zagreb, Kaptol 29, ravno 233, slovima dvije stotine i trideset i trojica. U vojsci ih je još bilo, koliko se sjećam, oko 70. Svih dakle oko 300. Nabijeni u stisnut prostor. Zajedničke učionice, zajedničke spavaonice, zajedničke umivaonice. Vlastitu su sobu imali samo mladomisnici i, ako se ne varam, samo petotečajci, koji se u petome tečaju rede za svećenike. Oni ma koji su govorili neka otpuštam bogoslove iz bogoslovije, odnosno prigovarili što ih „ne bacam van“, odgovorio bih da će doći vrijeme kada će ih „sa svijećom tražiti“. I nije li došlo? Napisao sam 1971. godine i objavio ciklostilom knjigu/knjižicu Bogoslovsko sjemenište Zagrebačke Crkve. Kao „koncilski rektor“ bio sam na dužnosti do 1972. Završio sam službu točno prije 40 godina. O toj godišnjici pripremio sam za knjigotisak spomenutu ciklostilsku knjigu Bogoslovsko sjemenište Zagrebačke Crkve, onakvu kakva je izišla prije četrdesetak godina, providenu jedino sadanjim predgovorom.

Spominjao sam nadbiskupa Lorisu Fran-

cesca Capovillu, nekoć osobnoga tajnika bl. Ivana XXIII. Jedna zanimljiva podudarnost! Dobio sam pismo od nadbiskupa Capoville sada kada idemo ususret 50. godišnjici otvaranja II. vatikanskog koncila, kada se spominjem kako je Ivan XXIII. prije 50 godina primio u audijenciju moju majku i mene. Pismo, zapravo vlastoručno pisamce od nekoliko redaka, nosi nadnevak „L'Assunta, Velika Gospa, 2012.“ Nadbiskup Capovilla ima blizu 100 godina, točno 97 godina. Evo što piše: „Caro professore! Adesso poco lego e scrivo meno. Dragi profesore! Sada malo čitam i manje pišem. Kako god bilo, spominjem se, sjećam se, molim, ljubim, (daljnju riječ ne mogu pročitati.). I Vaša mama je u mome srcu. Anche, mamma sua é nel mio cuore. Srdačno + Loris Capovilla.“

Podsjeća me to na nezaboravnu audijenciju kada je prije 50 godina bl. Ivan XXIII. primio moju majku i mene. Te audijencije ne bi bilo da nije bilo toga i takva tajnika. Nadbiskup Capovilla pismu je priložio odgovor sastavak/tekst što ga je napisao u rodnome mjestu Ivana XXIII. u Sotto il monte – Giovanni XXI-II. 16. srpnja 2012. na 45. godišnjicu svojega biskupskog ređenja i poslao svećenstvu u Barcelonu u Španjolsku, koje je tražilo od njega mišljenje o II. vatikanskom koncilu. On kaže da nije bio protagonist Koncila. A ja dodajem: ali je bio tik kraj protagonista pape Ivana XXI-II. Posebno je nadbiskup Capovilla istaknuo naslovnicima/svećenicima da su sjemenke Riječi, semina Verbi, prisutne u čitavu svijetu. Zadatak je kršćanina otkriti ih, poštivati i njegovati. Drugim riječima, kaže da je danas po cijelome svijetu prisutna Verbum – Riječ koja je tijelom postala, Isus Krist.

Ovo što nadbiskup mons. Capovilla kaže da treba otkrivati sjemenke Riječi posve je u suglasju s onim što kaže sadašnji papa Benedikt XVI., a to je nova evangelizacija. U raskršćanjenju Europu valja unositi pokršćanjenje, otkrivati u kulturama, životima, svagdje „sjemenke Riječi – semina Verbi“, uočavati gdje su priključci, gdje je nešto Božje zasijano, što treba klijati, i na to naviještanjem nadovezati.

Kao čestitku o 45. godini biskupskoga ređenja poslao sam nadbiskupu Lorisu Francescu Capovilli bibliofilsko izdanje svoje pjesme *Pristajanje u luku mira – Approdo nel porto di pace*, prevedenu prof. dr. Tomislavom Mrkonjićem, vrlim nekoć učenicom, ilustriranu linorezom u boji akademskoga slikara Zdenke Pozaić. Primjerak je označen bibliofilskim brojem 8/34. U popratnome pismu velim da sam za nj odabrao taj broj jer je to broj Osam blaženstava.

Pristajanje u luku mira
Approdo nel porto di pace

Gospodine moja barka
pristaje u luku mira
Vadim vesla iz mora
Polažem ih na rub broda
Klonule ruke spuštam uz tijelo
Razmišljam o prevaljenom putu
Sanjam noći bez zvijezda
Snatrim o mjesecu putniku bez štapa
Opraštam se od nujnog vala
od marnog mornara
Pozdravljam izlazeće Sunce

vjesnika novoga dana
 Iz lađe kročim (skačem) na kopno
 Dosižem procvjetali štap
 Pjevam pjesme Gospodnje
 ponesen krilima vjetra
 Sam sam i pre-sam
 Gledam Gorući grm što ne izgara
 Izuvam sandale na svetu tlu
 Kazujem tiho:
 „Seul Dieu est grand, mes auditeurs“
 I još tiše: „Solo Dios basta.“
 Drhtim kao taknuta struna
 Strepim kao zalutala ptica
 Az „Ivan zlatnoga srca“.
 U Kalinovcu, Kut 17, u rodnom domu, 4.
 rujna 2007. Kišni utorak. (Ivan Golub, Na-
 smijani Bog. Deus ridens. Društvo hrvat-
 skih književnika, Zagreb, 2009., str. 36).
 Approdo nel porto di pace
 Signore la mia barca
 approda nel porto di pace...
 Danas, u četvrtak 11. listopada 2012., na spo-
 mendan bl. Ivana XXIII., papa Benedikt XVI.
 na 50. godišnjicu otvaranja II. vatikanskog
 koncila i na 20. godišnjicu proglašenja kon-
 cilskoga Katekizma Katoličke Crkve otvara
 Godinu vjere. A neki dan, 7. listopada 2012.,
 počela je u Rimu radom Biskupska sinoda po-
 svećena novoj evangelizaciji.

Večeras, 11. listopada 2012., okupili se deseti-
 ci tisuća hodočasnika i Rimljana na Trgu sv.
 Petra sa svijecama u ruci kao ono oni prije 50
 godina s bakljama. Ganut, s istoga prozora s
 kojega je prije 50 godina prisutnima govorio
 bl. Ivan XXIII., rekao je sada papa Benedikt
 XVI. da je i on one večeri 11. listopada 1962.
 prije 50 godina bio na ovome trgu i čuo pje-

sničke riječi Ivana XXIII. o mjesecu nad Tibe-
 rom. Posvajajući, posuđujući riječ Ivana XXIII.,
 papa Benedikt XVI. je večeras rekao s prozora
 apostolske palače okupljenima na trgu neka
 došavši doma poljube djecu i reknu im da je to
 cjelov od Pape. Dirljivo! A Bog se smijao tada
 i sada. Deus ridens. Vidio je da jedan svećenik
 teolog sred mnoštva koje je podno Papina pro-
 zora pokrilo trg onoga 11. listopada 1962., za
 50 godina 11. listopada 2012. u večer, bit će na
 prozoru ponad trga kao Papa.

Zahvalan sam Bogu što mi je dao sudjelova-
 ti na otvorenju i prvoj sjednici II. vatikanskog
 koncila i dočekati proslavu 50. godišnjice otva-
 ranja Koncila. O pedesetoj godišnjici otvorenja
 II. vatikanskog koncila dijelim ovim retcima
 svoju radost i svoja sjećanja kao svjedok iz
 vremena Drugoga vatikanskog koncila, koje je
 počelo prije 50 godina i još traje. Sve su rjeđi i
 sve je manje svjedoka onoga što se dogodilo
 onoga 11. listopada 1962. u bazilici svetoga Pe-
 tra. I što se događalo susljednih vremenâ.

Moja sjećanja na Drugi vatikanski koncil
 traju 50 godina. Od 11. listopada 1962. do
 danas, kako se vidi iz traga koji sam uti-
 snuo u ove stranice.

U Zagrebu 11. listopada 2012.
 Spomendan bl. Ivana XXIII.
 50. godišnjica otvaranja
 Drugoga vatikanskog koncila i
 20. godišnjica proglašenja koncilskoga
 Katekizma Katoličke Crkve.
 Dan proglašenja Godine vjere.